

05-34883

РА 804

СПИСАНИЕ

ЗА

МОРСКА ТЪРГОВИЯ, МОРСКО ПРАВО И БОРСОВО ДЪЛО

Органъ на Института за изучаване търговията морското законодателство и борсовото дѣло на странитѣ отъ Черноморския басѣнъ при Висшето търг. училище — Варна.

— ИЗЛИЗА ДВУМЕСЕЧНО —

ГОД.	II кн. 1-2
1940	

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Статии	Стр.
1. Българското стопанство и войната отъ Проф. Станчо Чолаковъ	1
2. Животътъ на Варненското пристанище въ миналото и изгледи за бъдещето му развитие отъ кап. Найденъ Найденовъ, начал. прист. Варна	16
3. Организация на германския институтъ Reichsnährstand отъ Минчо Цоневъ	39
4. Международната изложба въ Варна отъ Р.	51
5. Панаирното дѣло въ България отъ Д-ръ Т. Близнаковъ	56
6. Варна като вносно-износно пристанище въ системата на Б. д. ж. отъ Р.	72

ZEITSCHRIFT FÜR SEEHANDEL, SEERECHT UND BÖRSENWESEN

Organ des Instituts zum Studium des Seehandels, Seegesetzgebung und des
Börsenwesens der Schwarzmeerlande an der Handelshochschule Warna

erscheint alle zwei Monate

2. Jahrgang (1940), Heft 1-2

INHALT:

1. Die bulgarische Volkswirtschaft und der Krieg 1
von Prof. Stantscho Tscholakoff
2. Das Leben des Warnaer Hafens in der Vergangenheit und
die Aussichten für seine künftige Entwicklung . 16
von Hafenkapitän N. Naidenoff
3. Die Organisation des deutschen Reichsnährstandes. . . 39
von Mintscho Tzoneff
4. Die internationale Musterschau in Warna 51
von R.
5. Das Messewesen Bulgariens 56
von Dr. Th. Blisnakoff
6. Warna als Einfuhr- und Ausfuhrhafen im System der Bulga-
rischen Staatseisenbahnen 72
von R.

REVUE DU COMMERCE ET DU DROIT MARITIMES ET DES AFFAIRES DE BOURSE

Organe de l'Institut, fondé par l'Ecole des Hautes Etudes Commerciales de
Warna, pour toutes recherches concernant le commerce et la législation
maritimes, ainsi que les affaires de bourse qui intéressent les pays du
bassin de la Mer Noire

bimestriel

Année deuxième (1940), numéro 1-2

SOMMAIRE:

1. L'économie politique bulgare et la guerre 1
par Stantcho Tcholacoff, professeur
2. La vie du port de Varna dans le passé et les perspectives
de son développement à venir . 16
par capitaine N. Najdenoff, chef du port de Varna
3. L'organisation de l'institut allemand Reichsnährstand . 39
(l'état des paysans du Reich) par Mintcho Tsoneff
4. La foire internationale de Varna 51
par R.
5. Les foires en Bulgarie 56
par Dr. Th. Blisnakoff
6. Varna comme port d'importation et d'exportation dans le
système des chemins de fer de l'état bulgare . 72
par R.

БЪЛГАРСКОТО СТОПАНСТВО И ВОЙНАТА

отъ

Проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

I

Знае се, че между войната и стопанството съществуватъ сериозни отношения на причини и последици. Това за насъ е добре известно, защото нѣколкото водени отъ насъ войни ни причиниха дълбоки стопански сътресения. Въ прѣвобитнитѣ времена войната и стопанството сж били едно и сжщо нѣщо, защото орждията на прѣвобитния човѣкъ сж били орждия и за войната и за стопанството. Съ едни и сжщи орждия той е ходилъ на ловъ и е водилъ сражения. Тогава връзката между войната и стопанството е била плътна. Постепенно, съ напредъка на човѣшката култура и съ усъвършенствуването на стопанството, срѣдствата на войната се отдѣлятъ и обособяватъ отъ срѣдствата на стопанството: прѣвитѣ оставатъ предимно като срѣдства за разрушението, а последнитѣ — като срѣдства за творчеството. Подобно раздвоение настѣпва и въ схващанията на хората: войната въ прѣвобитнитѣ времена и изобщо войната между по-слабо културнитѣ народи е гледана като нѣщо обикновено, когато културнитѣ народи едва могатъ да понасятъ жестокоститѣ на войната.

Би следвало, значи, да се очаква едно разкъсване на връзката между войната и стопанството. Обаче въпрѣки това раздѣление и диференциране на срѣдствата за войната и на срѣдствата за стопанството и до день днешенъ сжществува едно дълбоко взаимно отношение между войната и стопанството, преди всичко понеже почти въ $\frac{1}{5}$ отъ живота на цѣлото човѣчество все нѣкъде по земното кжлобо се води война.

Независимо отъ това, войната представлява едно извънредно голѣмо напрежение на днешнитѣ народи, което изисква колосални парични срѣдства. Така наприкладъ, споредъ досегашнитѣ прѣварителни сведения, воюващитѣ страни Германия и Англия, харчатъ срѣдно на день кржгло по 450—500 милиона лева за всѣки единъ милионъ войска. Следъ това, пакъ по досегашнитѣ сведения, на всѣки единъ войникъ, ангажиранъ на фронта, сж необходими кржгло 35 души цивилно население, които да работятъ за производството на военни материали, за укрепления, изобщо за съоржжения. До такава степенъ, следователно,

днешната война изисква едно колосално стопанско напрежение. Споредъ изчисленията на единъ добъръ германски воененъ писателъ, излиза че за подържането на единъ фронтъ отъ 1000 клм. сж необходими първо, при отбранителна война за една година 18 милиона тона стомана и желъзо и при настъпателна война сж необходими 43 милиона тона желъзо и стомана; необходими сж още 160 милиона тона въглища при отбранителната война и 390 милиона тона при настъпателна война; различнитъ видове смазочни масла за машинитъ пакъ за 1000 клм. фронтъ и за една година сж необходими 30 милиона тона при отбранителна и 40 милиона тона при настъпателната война; експлозивитъ сж необходими 4 милиона тона при отбранителната война и 9 милиона тона при настъпателната война; каучукътъ е сжщо потрѣбенъ въ голѣми количества, а именно за подържането на 1000 клм. фронтъ при отбранителна война сж необходими 100 хиляди тона и при настъпателна война сж необходими 200 хиляди тона. Могатъ да се изброятъ още много и много материали за нуждитъ на войната, но и отъ приведенитъ примѣри проличава, защо отношението между стопанството и войната днесъ е толкова дълбоко и толкова сждбоносно.

Това взаимно отношение се задълбочава още поради обстоятелството, че днешната война става все по-силно технизирана. Войната се води съ модерни технически сръдства, разрушенията отъ които, както за фронта, така и за тила, сж нечувани. Поправкитъ на тѣзи разрушения изискватъ и ще изискватъ грамадни сръдства.

Освенъ това, войната се води и чрезъ стопански сръдства. Това е блокадата, която има за целъ да изолира противника отъ външния свѣтъ и да прекъсне търговията му. Тамъ където блокадата не успѣва, практикува се закупуването на производството на неутралнитъ страни, за да не остане нищо за противника.

Тъкмо поради горнитъ съображения, като се сжди по опита отъ миналото, последицитъ на тази война сжщо ще носятъ стопански характеръ. Това се вижда и отъ изявленията на нѣкои мѣродавни лица отъ воюващитъ страни, едни отъ които очакватъ възстановяването на либерализма, а други очакватъ окончателното му загиване. Въ сериознитъ стопански последици на тизи война трѣбва да сме сигурни, преди всичко защото стопанскитъ последици отъ миналата война сж очевидни. За насъ, напримѣръ, тѣ се изразиха въ едно пълно изтощение чрезъ репарации и други контрибуции и чрезъ това объркаха цѣлия ни общественъ животъ.

Най-после отношенията между войната и стопанството сж сждбоносни и поради обстоятелството, че днешното стопанство е особено много чувствително къмъ всѣкакви външни смущения, защото не е натурално, а представлява парично, капи-

талистично организирано производство на стоки за предварително неопредѣлени пазари.

Въ всички случаи отношенията между войната и стопанството биха могли да бждат наблюдавани отъ двѣ страни: 1. Може да се наблюдава влиянието на стопанството върху изхода на днешната война, съ други думи, може да се обсъди ролята на стопанството за резултата на войната и 2. на второ мѣсто, може да се наблюдава влиянието на войната върху развитието на стопанството. За насъ, понеже сме неутрална страна, има значение втората точка. Все пакъ ще кажемъ нѣщо и по първата точка.

II

Значението на стопанството за воденето на войната, а най-вече за изхода на войната, зависи отъ нѣколко сжществени цели, за осжществяването на които се изисква широка и стегната стопанска организация.

Първо, всѣки отъ насъ разбира, че днесъ победата не се спечелва само съ себепожертвувателна храбростъ, съ едно героично себеотрицание, макаръ и то да е необходимо. Известно е колко голѣма бѣше храбростъта и колко безстрашно бѣше себеотрицанието на абисинската войска, обаче срещу валяка на модерното машинно въоръжение не може да се направи нищо, въпрѣки желанието и готовностъта на човѣка да умре. Но тъкмо снабдяването на войската съ тази тежка машинария е работата на стопанството. Стопанството трѣбва да произвежда или да бжде въ състояние да доставя отъ чужбина всички необходими материали и военни съоръжения, безъ които войната ще бжде загубена, колкото и голѣмо да е себеотрицанието на хората, които пазятъ фронта. Второ, стопанството трѣбва да произведе или да бжде въ състояние да достави отъ чужбина всички необходими материали за продоволствието на войскитѣ и на цивилното население. Съвременниятъ човѣкъ е по-културенъ отъ своитѣ бащи и дѣди и поради това чувствува и желае да задоволява по-разнообразнитѣ и по-изтънченитѣ станали свои потребности. Гражданскиятъ животъ е толкова комплициранъ и напредналъ, че съвременниятъ човѣкъ се характеризира съ хиляди нужди. Но самата война може да лиши човѣка отъ възможностьта да задоволява много отъ своитѣ индивидуални нужди и ако и другитѣ му по-обикновени нужди, като добро обличане, добро нахранване и пр. не бждатъ задоволени, той се чувствува подтиснатъ и измѣчванъ и трудно ще може да се предпази отъ бацила на общественото разложение. Ако това се е случвало въ миналото, когато хората сж били по-малко претенциозни, следва да се има предвидъ сега, когато разбирането за живота, както и чувството на привързаностъ и отговорностъ къмъ близкитѣ и особено къмъ семейнитѣ членове сж осо-

бенно силно развити. Миналата война е още твърде близко, за да се помни отъ всички, до каква степенъ вътрешната неуредица отслаби съпротивителната сила на фронта. Тъзи основни стопански задачи за снабдяването на фронта съ всички необходими съоръжения и въоръжения и за подържането на едно достатъчно продоволствие сж твърде сложни и трудни и предполагатъ организирането и напрежението на всички морални и материални сили на народа.

Първо, трѣбва най-напредъ да се намѣрятъ пари и то маса пари за заплащане на различнитѣ видове доставки. Колко много пари сж необходими за подържането на днешната война, проличава отъ ония нѣколко предварителни числа, които по-горе бѣха споменати, а именно, че за подържането на единъ милионъ войска сж необходими дневно срѣдно по 450—500 милиона лева. Но представата за паричнитѣ нужди на съвременната война ще се допълни още отъ единъ примѣръ: Участието ни въ свѣтовната война струва една загуба за нашия националенъ капиталъ отъ около 200 милиарда лева въ пари, контрибуции и други. Ако миналата война, която се водѣше съ сравнително по-слаби и по-прости технически въоръжения, можа да причини на стопанството като нашето астрономическата загуба отъ крѣгло 200 милиарда лева, какво би било положението при сжвременната много по-модерна война? Сигурно за днешната война ще бждатъ необходимими много повече пари, които, следователно трѣбва да се намерятъ. Това е то първата задача на стопанството. За целта могатъ да се налагатъ нови данѣци, могатъ да се сключватъ заеми (външни и вътрешни), а може да се отиде и къмъ инфлация. Въ всѣкъ случай, стопанството ще трѣбва да намѣри начинъ да достави необходимитѣ парични срѣдства, иначе военнитѣ операции ще бждатъ дезорганизирани. Необходимо е, обаче, да се държи смѣтка и за обстоятелството, че всѣки отъ тѣзи начини за намиране на парични срѣдства има свои условия за развитие и може да се разгѣва до известни граници, задъ които става вреденъ.

За изпълнението на другата задача, именно да се произвежда, необходимо е да се поддържа цѣлия продуктивентъ апаратъ въ пълна изправностъ. Между другото трѣбва да се поддържа хармония между всички продуктивни сили, защото знае се, че самата война има свои специфични въздействия върху стопанството: отъ една страна тя мобилизира лица и капитали отъ ония стопански предприятия, които за момента не ѝ се виждатъ толкова необходими, и следователно, ги убива, а отъ друга страна войната налага разширяване на други производства, които за момента сж ѝ необходими, макаръ за мирновременната обстановка тѣ да сж излишни. Ако това ограничение на едно производство и разширяване на друго производство се остави да се развива автоматично, тъй както нуж-

дитѣ на момента подмамватъ, тогава до края на войната ще имаме едно изродено стопанство, едно стопанство, на което едната половина е унищожена, а ще остане онази половина, която не е необходима за мирновременното стопанство, къмъ което впрочемъ и самата война се стреми. Въ такъвъ случай ще се връщаме къмъ нормалния видъ на стопанството съ цената на голѣми жертви. Затова при днешната война трѣбва предварително да се държи смѣтка за разпредѣлението на продиктуванитѣ сили.

III

Ако стопанството обуславя воденето и резултатитѣ на войната, тъй както е описано по-горе, то и войната обуславя развоя на стопанството. На това обстоятелство се дължатъ зачестилитѣ слухове за преустройството на свѣта подъ влиянието на войната. И наистина, проблемътъ за евентуалнитѣ промѣни на обществено-стопанския порядъкъ, предизвикани отъ днешната война, е извънредно сериозенъ, защото отъ тѣзи промѣни ще зависятъ условията за материалния и за духовния животъ на народитѣ следъ сключването на мира. Ако само „мирното време“ се чувствува присжщо на съвременнитѣ човѣшки общества, тогава интересътъ къмъ отраженията и въздействията на войната върху очакваното мирновременно стопанство е повече отъ разбранъ. Вѣрно е, че тѣзи въпроси още не сж стигнали до широкото общество, защото бързината на военнитѣ операции и грандиознитѣ закани на воюващитѣ страни задържатъ цѣлото внимание, но вѣрно е още, че тѣ постепенно слизатъ надолу, макаръ че още е рано да имъ се даде единъ съвсемъ точенъ отговоръ. Самитѣ стопански промѣни се отнасятъ както до външно-търговскитѣ размѣнни отношения между отдѣлнитѣ народни стопанства, тъй и до вътрешната структура на всѣко народно стопанство. Тѣзи два комплекси отъ въпроси сж фланкирани и отъ териториалнитѣ промѣни на държавитѣ, защото отъ вида и характера на загубенитѣ или на придобититѣ територии зависи разположението и разпредѣлението на продуктивнитѣ сили и на продоволствието въ самото народно стопанство, но отъ сжитѣ зависятъ и размѣритѣ на участието му въ свѣтовната размѣна. Това ний, въ България, най-добре разбираме, като имаме предвидъ стопанския характеръ на Добруджа или на Бѣломорска Тракия. Началото на всѣко разглеждане на структурнитѣ промѣни въ народнитѣ стопанства и следъ това на структурнитѣ промѣни въ свѣтовната размѣна следва да започва съ създаването отъ войната обстановка както за воюващитѣ, тъй и за неутралнитѣ страни, каквато е България.

По своя обхватъ днешната война е сжщо толкова голѣма, както миналата, а стопанскитѣ ѝ отражения сж много по-голѣми главно по две причини: първо, днешната война започна

при една тежка стопанска криза и широка безработица, тъй че хората нѣматъ нито спестявания, нито резерви, каквито ги имаха при избухването на миналата война, когато стопанството бѣше въ възходъ; второ, стопанското напрежение на днешната война е по-голъмо поради тоталния ѝ характеръ и поради масовото ѝ механизирание и трето, защото този пътъ цѣлиятъ европейски континентъ е обгърнатъ отъ пламачитѣ на войната тъкмо поради стопанския ѝ характеръ, а знае се, че този континентъ заема кръгло $\frac{3}{4}$ отъ свѣтовната търговия. Независимо отъ това, всѣки отъ воюващитѣ лагери се стреми да използва неутралнитѣ страни, кждето и да се намиратъ тѣ, за своитѣ военни цели и да не позволи на противника си сжщото.

Всичкиѣ изброени обстоятелства причиняватъ две сжществени социално-стопански последици за всички страни: недостатъчностъ на стокитѣ и поскъпване на ценитѣ. И дветѣ последици налагатъ намѣсата на властѣта за смѣгчаване на крайноститѣ, успоредно съ грижитѣ да се намиратъ пари за водене на войната или за поддържане на неутралитета.

Съ една дума, поставянето на народнитѣ стопанства, воюващи и неутрални, на военна нога затруднява отъ само себе си завареното развитие на производството и на продоволствието, затова държавата се вижда принудена да се намѣси и да осуети, доколкото е възможно, едностранчивото размѣстване на продуктивнитѣ сили и на продоволствието. На първо мѣсто държавата се вижда принудена да поддържа продуктивния апаратъ въ всички предприятия, което ще рече, че суровитѣ материали или каквито и да сж други материали трѣбва да бждатъ разпредѣляни пропорционално на всички предприятия, безъ да се допуска едно едностранчиво снабдяване на едни или на други предприятия съ такива материали, защото по-слабо снабденитѣ предприятия съ сурови материали ще оставятъ другитѣ си продуктивни фактори неизползуваеми: капиталътъ имъ и работната имъ ржка ще останатъ въ мъртво състояние и не ще бждатъ въ положение да дадатъ на народното стопанство единъ такъвъ приносъ, за който биха били годни. Въ духа на този родъ мѣрки много държави се виждатъ принудени да районираатъ производството си и да интензивиратъ продуктивния си апаратъ. Но въ такъвъ случай, ако ценитѣ за отдѣлнитѣ стоки, произведени въ различнитѣ райони, бждатъ оставени сами на себе си, ще излѣзе, че производителитѣ въ нѣкои райони ще получатъ сравнително голѣми доходи, поради по високитѣ цени на едни артикули, когато производителитѣ отъ други райони може би мжно ще задоволяватъ нѣкои свои нужди, поради сравнително по-евтинитѣ цени на предписанитѣ имъ за произвеждане артикули, затова се налага предварително и добре разработена система за размѣната (като се има предвидъ спекулата съ стокитѣ и въвеждането на купонни и

продоволственни карти), налага се система на ценитѣ (като се има предвидъ контрола и нормировки на ценитѣ), налага се стистема и въ производството — всичко все за да се получи еднаквостъ на доходитѣ, еднаквостъ на благосъстоянието и еднаквостъ на консумацията, въпрѣки това локализиране на производството споредъ различнитѣ условия на единъ или на другъ районъ въ страната. Така по необходимостъ се стига до организирането не само на производството, но и на продоволствието, защото то е единъ социаленъ проблемъ, въ смисълъ да се даде възможностъ за всички поданици на страната да бждатъ гледани еднакво и да чувствуватъ, че се полагатъ грижи за всички. Специално за насъ продоволствието е и единъ бюджетенъ проблемъ. Както се знае, нашиятъ бюджетъ е построенъ главно върху косвенитѣ данъци, а тѣ се получаватъ, когато се консумира захаръ, вино, газъ и пр. Въ такъвъ случай, ако продоволствието у насъ би отивало къмъ ограничаване, финансовиятъ министъръ би трѣбвало отъ сега да мисли какъ ще попълва бюджета си, особено за следъ 1942 год., откогато настѣпватъ падежитѣ на наши краткосрочни задължения.

IV

Така по необходимостъ, макаръ и постепенно, цѣлото стопанство презъ военното време се поема въ ржката на държавната властъ. Но тамъ е работата, че въздействието на войната върху стопанството не е нѣщо временно и войната налага една коренна структурна промѣна на стопанството като измѣства окончателно философската му база отъ либералистично къмъ дирижирано стопанство, защото регулирането на производството, регулирането на продоволствието, нормиране на ценитѣ, вътрешнитѣ принудителни заеми и т. н. не сж нищо друго освенъ сили, които постепенно завладяватъ терена на либерализма и се улягатъ въ трайни структурни промѣни на стопанството. Както е известно отъ историята, всѣка поголѣма война е предизвиквала най-различни промѣни въ обществения животъ, изглежда че днешната война ще се отрази преди всичко върху стопанското устройство на свѣта. Най-важното е, както споменахъ, че днешната война измѣства философската основа на стопанството.

Наистина, отдавна се говори за тъй нареченото дирижирано стопанство, но знае се, че все още се водѣше борба между дветѣ идеологии, между либералното стопанство, отъ една страна, и дирижираното стопанство, отъ друга страна. Имаше държави, които бѣха за дирижираното стопанство било въ една било въ друга форма, кждето политическата властъ улеснява или нарежда, кжде, какъ и колко да се произвежда, имаше и държави, които все още се мъчеха да останатъ привърженици на идеята за либерално мирновременно стопанство,

кждето господствува схващането, че политическата власт не бива чувствително да се мѣси въ разпредѣлението и използването на стопанскитѣ сили, защото грѣшала повече отъ личната инициатива, единствена която можела да пресмѣта най-ползотворното приложение на продуктивнитѣ сили. Войната, обаче, наложи непрекъснатото изоставяне на либералното стопанство и минаването къмъ дирижираното стопанство, защото само така може да се държи смѣтка за условията и за нуждитѣ на войната.

Трѣбва да се има предвидъ още едно второ сериозно влияние на войната върху стопанството, а то е че всички страни отиватъ къмъ самозадоволяване, защото всѣка страна се опасява да не бѣде блокирана, затова всѣка се мѣчи да организира такива производства, отъ които има нужда. На това основание, напримѣръ, въ Германия се организира синтетичното производство на първични материали, като каучукъ, петролъ и други, както и у насъ може да се стигне до синтетичното производство на петролъ и на други нѣкои стоки. Това синтетично производство, обаче, е всѣкога по-скъпо и изисква по-голъми капитали. Тъкмо затова може да се допуска, че то ще остане да действа и следъ войната, защото всѣки държавникъ ще предпочете да поддържа едно скъпо производство, вмѣсто да загуби всичкия инвестиранъ въ него капиталъ, освенъ ако скъпото производство причинява на обществото по-голъми загуби, отколкото загубването на самия капиталъ. Но това би означавало, че и следъ свършването на войната по всѣка вѣроятностъ ще останемъ въ стадия на самозадоволяващо се стопанско развитие, което значи, че по всѣка вѣроятностъ следъ мира ще осъмнемъ при нелиберална стопанска структура, особено пъкъ ако мирътъ не бѣде истински справедливъ миръ, който да възстанови довѣрието между народитѣ и да вдѣхне спокойствие, тъй че нито една държава да не се вижда въ положение да се готви за реваншъ чрезъ една нова война и, следователно, да не се вижда принудена да води една политика за самозадоволяване.

Въ свѣки случай, стопанскитѣ и социалнитѣ промѣни, които се очертаватъ върху основата на войната, ще получатъ пълното си съдържание при разрешаването на най-важата проблема, а именно либералистично или дирижирано ще бѣде стопанството следъ сключването на мира. Въ случая не става дума за желаното или нежеланото, а става дума за най-вѣроятното развитие на стопанството въ воюващи и въ неутрални страни, тъймо подъ влиянието на войната и то въ зависимостъ отъ нейната продължителностъ и интензивностъ. Действително, либерализмътъ е въ състояние да поощрява производствения прогресъ, понеже свободната конкуренция, като изразъ на едно признато общочовѣшко съревнувание, ще бѣде неуморниятъ подтикъ въ тази посока и второ, либерализмътъ носи

въ себе си силитъ за едно разширено и подобро продоволствие, понеже техническият прогресъ ще бжде въ положение да произвежда голъми количества и все по-евтини стоки, обаче сжщиятъ либерализъмъ носи въ себе си и зародиша на собственото си отричане, понеже свободната конкурентна борба все нѣкога ще завърши съ победата на нѣкого, който ще стане монополистъ или ще принуди нѣкои да се картелиратъ за взаимно и общо монополно завладяване на пазара: въ едина и въ другия случаи самата конкуренция ще бжде премахната. Едно подобно концентриране на производственитъ сили е отъ естество да създаде една своеобразна предприемаческа етика, споредъ която доходитъ би следвало да се получаватъ само отъ капиталоприжателитъ за смѣтка на доходитъ, получавани отъ трудовитъ съсловия. Отъ своя страна и самото технизиране на предприятията намалява нуждата отъ жива работна ржка, значи увеличава безработицата, особено като се вземе предвидъ ежегодното нарастване на населението, и още повече намалява общитъ доходи на трудовото население. Като се проявява по споменатитъ посоки на концентриране и технизиране, свързано съ увеличение на безработицата, либерализмътъ нарушава сравнително по-равномѣрно разпредѣление на доходитъ и намалява покупателната сила на голъми слоеве хора. Отъ тука идва органиченото и влошено продоволствие на тѣзи обществени слоеве. И нашето народно стопанство, като частъ отъ веригата на свѣтовното стопанство, не може да избѣгне тѣзи общи прояви на либерализма.

Ето тъкмо недъзитъ на либерализма едва ли могатъ да бждатъ отстранени, за да останатъ да се проявяватъ само добритъ му качества. По начало тази задача е особено трудна, да не кажемъ неразрешима за победнитъ народни стопанства. Би могло веднага да се каже, че самото водене на войната прави необходимо да се създаде убеждението у всички хора за една справедлива грижа на държавата и къмъ слабитъ обществени слоеве, та по този начинъ да се затвърди у тѣхъ чувството на привързаностъ и на пожертвувателностъ къмъ държавата. Иначе, при действието на вътрешни центробежни сили, държавата мжчно би изнесла необходимото напрежение къмъ единъ активенъ или евентуаленъ външенъ врагъ. Тъкмо затова въобще връщането назадъ къмъ либерализма би било почти ненѣроятнo, защото презъ време на войната цѣлиятъ стопански и социаленъ животъ е вече приспособенъ къмъ дирижираното стопанство и най-важното, защото общественитъ слоеве, за които е упражнявана политиката на дирижиране, сж сж си създали вече съзнанието за нуждата отъ държавнитъ грижи и сж придобили решителна общественно-политическа сила, която биха противопоставили срещу всѣко евентуално изоставяне на тѣхнитъ интереси.

На първо мѣсто между труднитъ стопански проблеми,

предстоящи за разрешение и следъ войната, стоятъ въпроситъ за разпредѣлението на покупателната сила (доходитъ) и за зависящото отъ него продоволствие на всички хора. Споредъ либералистичното стопанство разпредѣлението на доходитъ би ставало въ зависимостъ отъ търсенето и предлагането на различнитъ фактори на производството. Но понеже изтъкнатата по-горе либералистична тенденция за концентриране на предприятията замѣства работната ръка съ машини и понеже населението расте непрекъснато, то търсенето на труда намалява, намалява се, следователно, и надницата, така че и постоянно намаляваниятъ брой на заетитъ въ предприятията работници получаватъ сравнително по-малки части отъ националния доходъ. Въ края на краищата, общата сума на доходитъ, получавани отъ тъй да го наречемъ трудовото население, би оставала все по-малка въ абсолютни и особено въ относителнитъ размѣри, а това ще рече, че намалява покупателната му сила. Отъ своя страна, намалената покупателна сила става причина за нови намаления на пласментитъ и на производството и отъ тамъ нови безработни, докато настъпи нѣкакъвъ новъ случаенъ подемъ било поради дълбокото изпражнение на производството, било поради техническитъ нововъведения, било поради нѣкои мѣроприятия отъ страна на държавата. За иллюстрация на ежегодно неравномѣрното разпредѣление на националния доходъ у насъ могатъ да послужатъ проучванията на Д-ръ Асенъ Чакаловъ, отъ които за случая вземаме само процентното разпредѣление на националния доходъ между най-важнитъ стопански отрасли.

Години	Отъ цѣлия националенъ доходъ се пада						
	На селското стопанство	На занятитъ	На индустрията	На търговията	На чиновницъ	Други	Всичко
1931—1934	51,5%	8,6%	7,1%	6,5%	10,6%	17,7%	100
1935—1938	54,2 .	6,7 .	7,4 .	7,4 .	10,2 .	14,1 .	100
Индексъ на растъ или намал.	+ 5,2 .	— 22,1 .	+ 4,2 .	+ 13,9 .	— 3,8 .	— 20,0 .	100

Приведената табличка изразява разпредѣлението на цѣлия ни националенъ доходъ между по-важнитъ стопански отрасли. Изчисляването на доходитъ срѣдно на глава отъ населението би била, безспорно, по-интересна и въ много отношения по-красноречива работа, но за нашата цель, именно да покажемъ неравномѣрното ежегодно разпредѣление на националния до-

ходъ, и тѣзи проценти сж достатъчни. Презъ втория периодъ отъ време, именно 1935/1938 год. селското стопанство, индустрията и търговията получаватъ по-голъми дѣлове отъ националния доходъ, отколкото презъ времето 1931/1934 год. Обратното е съ занаятитъ, чиновниците и другитъ професии. Трѣбва да се признае, че дѣлътъ на селското стопанство е нарастналъ, само защото държавата изкуствено подържа ценитъ на нѣкои земеделски произведения по-високи отъ „либералнитъ“. Иначе и доходитъ на селското стопанство щѣха да падатъ.

Въ връзка съ разпредѣлението на доходитъ стои и въпросътъ за правилното продоволствие, защото броятъ и обемътъ на покупкитъ на хората зависятъ отъ доходитъ имъ. Това не е една частна проблема на едно или на друго народно стопанство, а е общосвѣтвна проблема. Така напримѣръ, докато броятъ на населението презъ 1940 год. е увеличенъ съ кржгло 25% въ сравнение съ 1913 год., консумацията на пшеница е нарастнала само съ кржгло 13%. Това представлява едно общо намаление на консумативното ниво на пшеницата срѣдно съ 12% за глава отъ населението. Тѣзи 12% сж запълнени общо взето съ по-лошокачествена храна, защото непрекъснатата стопанска криза не би позволила повсемѣстното увеличение на консумацията на по-доброкачествени произведения, понеже сж по-скъпи.

Ако нѣщата биха се оставили сами на себе си, безработицата би се разширила, доходитъ биха се разпредѣляли още по-неравномѣрно, продоволствието би се дислокирало още повече и социалната пропастъ между бедни и богати би разядала единството на държавата, особено пъкъ при днешната култура, която не вѣрва вече, че материалното неравенство между хората е „Божя работа“. Тѣзи съображения ми даватъ основания да вѣрвамъ, че либерализмътъ не би могълъ да се върне поне въ пълния си предивоененъ видъ.

Къмъ сжщото заключение ме навеждатъ и други съображения, които сж свързани съ идеята за самозадоволяващото се стопанство, защото всѣко самозадоволявано стопанство е дирижирано стопанство. Действително, на практика никога не би могло да се стигне до едно пълно самозадоволяване, защото не навсѣкжде се намиратъ всички руди, не навсѣкжде могатъ да вирѣятъ всички култури и т. н., сжщо не би могла да се защитава и тезата, че тъкмо политиката на самозадоволяване е най-полезна за човѣшката култура, обаче има нѣща, които ще си останатъ по-силни отъ тѣзи абстрактни съображения поне за едно видимо бждѣще. Къмъ идеята за самозадоволяващото се стопанство се мина не толкова поради теоритически мотиви, колкото поради практическитъ нужди на самата обстановка. Голѣмата война свърши съ единъ несправедливъ миръ, който накара нѣкои народи да се готвятъ за

война, за да поправят положението си. Нуждитъ на войната, обаче, изискваха пълна независимостъ отъ външни доставки, тъй че да може да се издържи даже и при една блокада. Така се създадоха мѣстни производства за замѣстване на досегашния вносъ, макаръ да струватъ по-скъпо. Отъ своя страна стопанската криза действуваше въ сѣщата посока. Относителното свръхпроизводство и намалената покупателна сила, било поради свръхзадълженията, било поради техниката на производството и на разпредѣлението, разстроиха размѣната до такава степенъ, че девизитъ и златото станаха рѣдкостъ за нѣкои страни, поради което последнитъ се виждаха принудени да намаляватъ доставкитъ си отъ чужбина. Задоволяването на сѣщитъ нужди можеше да става чрезъ организирането на мѣстни производства,

Въпросътъ за сега е, дали тѣзи две групи причини ще престанатъ да действуватъ, защото ако продължаватъ действието си и следъ войната, идеята за самозадоволяването стопанство ще продължава да сѣществувa, а следователно не ще може да се говори за възстановяване на либералното стопанство въобще, а още по-малко у насъ.

Относително военнополитическитъ причини би могло да се каже, че ако очакваниятъ миръ е справедливъ, ако не останатъ чужди народи и държави разкжсани и завладяни, тогава духътъ за воененъ реваншъ ще изгасне, отношенията между народитъ ще се развиватъ въ духа на взаимно довѣрие, и следователно, откъмъ тази страна не ще има никакъвъ натискъ за самозадоволявано дирижирано стопанство. Ако, обаче, мирътъ бжде несправедливъ, въ горния смисълъ на думата, тогава духътъ на войната нѣма да изчезне, а съ него ще остане да живѣе и идеята за самозадоволяването дирижирано стопанство.

Що се отнася до чисто стопанскитъ причини, то почти съ положителностъ може да се каже, че механизъмътъ на международната размѣна не ще може да се раздвижи въ либералистиченъ духъ, понеже златото и девизитъ сж разпределени неравномѣрно и поради това самиятъ либералистиченъ принципъ за движението на валутитъ е опороченъ, а и малкитъ страни, доколкото зависи отъ тѣхъ, не биха се съгласили да бждатъ изъ единъ пжтъ залѣни отъ конкуренцията на голѣмитъ. Независимо отъ това, коренитъ на стопанската криза сж много дълбоки и се отнасятъ главно до несѣответствието между механизма на производството и механизма на разпредѣлението въ капиталистическото стопанство, така че тѣ не ще бждатъ изкоренени само съ простото склучване на мира и особено съ простото възстановяване на либералното стопанство, въпрѣки многобройнитъ му положителни качества. Следователно, или либералниятъ стопански порядъкъ ще се премахне, или ще бжде корегиранъ, защото не би било повече

поносимо обстоятелството, че при толкова напредналата техника за производството, която е въ състояние да изхрани 3—4 пъти по-многоброен святъ отъ днешния, при толкова много нарастналото общо благосъстояние, по-голямата частъ отъ населението да живѣе въ нищета, а друга частъ дори да се чувствава излишна на тази земя. Разбира се, тѣзи общи насоки на стопанското устройство ще важатъ и за насъ, даже вѣроятно и въ по-голяма степенъ, като малка държава.

V

Да видимъ какъ се очертаватъ външнитѣ размѣни отношения между отдѣлнитѣ народни стопанства, отъ които ще зависи и положението на България.

При една евентуална победа отъ страна на Англия, вѣроятно ще се направи опитъ да се възстанови свободната международна размѣна, защото отъ нея ще се възползуватъ именно най-силнитѣ държави. За насъ, следователно, положението ни ще бѣде ту по-лошо, ту по-добро отъ досегашното въ зависимостъ отъ възходитѣ и пониженията на стопанската конюнктура, която, обаче, става все повече кризисна. Въ всѣки случай до голѣма степенъ положението ни ще зависи и отъ насъ самитѣ, доколкото успѣваме да се проявимъ по-гъвкави и да се приспособяваме къмъ пазаритѣ, за което впрочемъ нашата земя и нашитѣ условия предлагатъ широки възможности.

Една победа на силитѣ отъ осѣта дава предварителни стопански надежди на мнозинството отъ насъ, защото се разчита на приятелството ни съ тѣзи страни, и защото се говори за новъ редъ на нѣщата, а всѣко ново нѣщо е все обнадеждаващо, отколкото старото. Все пакъ остава да се погледне въ конкретната форма на този новъ редъ, както той се очертава въ мѣродавнитѣ стопански сръди на Германия. Държавниятъ съветникъ Wohlthat казва следното въ една своя статия:¹⁾ „Понеже въвеждането на златото наново въ валутната система следъ тази война би представлявало едва ли разрешима проблема и тенденцията за засилване на народнитѣ стопанства ще продължава да съществува, все по-настойчиво ще се образуватъ голѣми стопанско-пространствени блокове. Като такива голѣми стопански единици, които въ бѣдѣщето чрезъ участието си въ търговската размѣна ще донесатъ единъ подеиъ въ междудържавната търговия, сж се развили Германия, съ своитѣ тѣсни преплитания съ северна и югоизточна Европа, Италияиската империя, Съветскитъ съюзъ, Япония съ Манджукуо и съ Китай, сферата си на влияние, Съединенитѣ Щати, Британската империя и Франция, съ колонитѣ си

¹⁾ Neuordnung in Europa und deutscher Aussenhandel, публикувана въ Der deutsche Volkswirt, отъ 10.V.1940.

Германия има стремежъ да образува единъ новъ и силенъ стопански центъръ въ Европа чрезъ създаването на едно великогерманско стопанско пространство и навънъ задъ границитъ на своя суверенитетъ да отстрани всѣкакви „чужди на стопанското пространство“ велики сили отъ тази област на най-тѣсно стопанско сътрудничество съ северна и югоизточна Европа“ (стр. 29). Авторътъ на сжщата статия смѣта, че силно развитата германска индустрия ще създаде единъ голѣмъ подеиъ на стопанствата въ велико-германското пространство (стр. 29) и ще подобри и повиши общитъ условия на животъ (стр. 31). Тази мисль се повтаря и отъ председателя на сдружението за срѣдно-европейското стопанство, Frhr. von Wilmowsky. Въ статията си *Die deutsche Wirtschaft fördert nationale Industriewirtschaften in Südosteuropa*¹⁾ von Wilmowsky предрича на държавитъ отъ югоизточна Европа, кждето се числи и България, по-голѣми облаги при свързването имъ съ Германия, отколкото при свързването имъ съ Англия и Франция. Тѣзи две страни знаели само да даватъ заеми срещу банкерски и политически облаги, но не се интересували, дали производството на длъжницитъ имъ можело да бжде пласирано. Обратното, Германия гарантирала взаимната стокова размѣна, като сжщевременно поощрявала не само земедѣлието на странитъ отъ югоизточна Европа, но поощрявала и индустриализирането на първичното имъ производство, така че тѣзи страни щѣли да станатъ земедѣлско-индустриални (стр. 43). Разбира се, всѣко индустриализиране е полезно за стопанския и социаленъ подеиъ на народа ни не само защото ще се еманципираме отъ чужбина, но и защото ще се намѣри работа на растящото и обезземлявано селско население и въ това отношение можеиъ само да се радваме, не е утѣшително, обаче, че трѣбва да се ограничимъ само до индустрии за полуфабрикати (стр. 45), така че тука остава да се желае още нѣщо.

Вѣрно е, че едно групиране на свѣта въ по-голѣми стопански блокове ще отстрани много отъ причинитъ за тѣи пакостнитъ международни конфликти, защото ще се приближаваиъ къмъ идеята за една федерална Европа или къмъ идеята за една Паневропа, макаръ даже и да би било по Наполеоновски, подъ закрилата на една голѣма държава. Вѣрно е сжщо, че се създаватъ улеснения и за размѣната между странитъ, включени въ германското голѣмо стопанско пространство, не само защото още отъ сега вниманието на Германия е насочено къмъ подобряването на съобщителната мрежа отъ аутостради, желѣзници и канали, главната артерия на които щѣлъ да бжде Дунавътъ, но и защото ще се даде възможность за едно по-рационално локализиране на производството споредъ повече или по-малко благоприятнитъ условия, както навремето самъ ли-

¹⁾ Печатана въ *Der deutsche Volkswirt* отъ 10.V.1940.

берализмът мислеше, само че въ свѣтовенъ мащабъ. А специално за насъ вѣроятно ще се създадатъ благоприятни условия за интензивизиране и рационализиране на земеделското ни производство, чрезъ което можемъ да очакваме и по-голѣми доходи, защото сигурно бихме имали възможность да използваме широкитѣ производствени условия на нашата земя. Все пакъ, обаче, една реална политика вѣроятно би обсъдила и последицитѣ отъ едно забавяне на процеса на индустриализацията ни, а най-после остава да се обсъди и съществениятъ въпросъ за базата на размѣната. Ако напиримъ ний трѣбва да приспособимъ цѣлата си производствена система къмъ нуждитѣ на голѣмитѣ държави отъ земеделски произведение, то ценитѣ имъ, а и количеството на покупките ще бждатъ ли поставени въ зависимостъ отъ конкуренцията на собственото имъ земедѣлие, което така ревностно се поощрява и разширява, също ще бждатъ ли поставени въ зависимостъ и отъ конкуренцията на задокеанското земедѣлие, кждето ежегоднитѣ излишци за износъ ставатъ все по-голѣми и по-евтини, или, което би било желателно отъ насъ, ще се изкупуватъ ли всички и всѣкакви количества и по цени, достатъчни да повишатъ националния ни доходъ и действително да подобрятъ нивото на живота. Този въпросъ заслужава внимание, защото досегашната история не познава случаи, когато една страна е станала богата само благодарение на земедѣлието си, а учи, че богатството на народитѣ е създавано отъ индустрията. Независимо отъ това, причинитѣ за аграрната криза не сж отстранени, тъй че земеделскитѣ страни, каквато евентуално ще станемъ и ний, биха били изправени предъ опасността да живѣятъ въ една постоянна кризисна атмосфера.

При изясняването на тѣзи съмнения и особено следъ отстраняването имъ, за насъ би било изгодно да си намѣримъ едно трайно мѣсто въ дадена стопанска общность отъ условия и интереси на нѣколко държави, кждето бихме успѣли да разгнемъ всичкитѣ си естествени творчески сили, за да подобримъ живота на народа си, особено пъкъ ако действително се запази политическата ни независимостъ.

* * *

Така за сега се очертаватъ вътрешнитѣ и външни промѣни на стопанството следъ сключването на тъй много желания миръ. Такива промѣни сигурно ще предстоятъ и на нашето народно стопанство, макаръ че въ това отношение ний сме доста напреднали. Дали ще имаме направлявано или управлявано стопанство, бждещето ще реши, едно е обаче, сигурно, че и народното стопанство и свѣтовното стопанство ще бждатъ подложени на една системна организация, както отдавна вече е практиката въ частното стопанство.

ЖИВОТЪТЪ НА ВАРНЕНСКОТО ПРИ- СТАНИЩЕ ВЪ МИНАЛОТО И ИЗ- ГЛЕДИ ЗА БЪДЕЩЕТО МУ РАЗВИТИЕ

отъ

Капитанъ НАЙДЕНЪ НАЙДЕНОВЪ — началникъ пристанище Варна

Вносъ и износъ отъ освобождението до балканската война.

Още съ раждането на България като свободно Княжество Варна става главното му пристанище. За 1878 година статистически данни нѣма. Знае се само, че пристанището е било посетено отъ 161 парахода съ вмѣстимостъ 136,315 р. тона и отъ 477 вѣтроходи съ вмѣстимостъ 41,747 р. тона. Износътъ се е състоялъ отъ зърнени храни, животински произведения и живи животни. За 1879 година вече има статистически данни, но тѣ не вдѣхватъ голѣмо довѣрие. Официалната статистика започва отъ 1880 година. Отъ тази година до 1885 година Варненското пристанище е главната изходна врата на Княжеството и презъ него минаватъ 27.7% до 34.8% отъ общата търговия на северна България. За този периодъ процентътъ е по-голѣмъ за вносната търговия (32.1%) отъ този за износната (29%) на цѣлото Княжество.

Години	Стойностъ въ хил. лв.	Процентъ отъ цѣлия вносъ	Стойностъ въ хил. лв.	Процентъ отъ цѣлия вносъ
1879	12,612	39%	6,089	30%
1880	13,072	27	10,079	31
1881	19,265	33	8,403	26
1882	12,728	31	10,815	32
1883	16,816	34	12,694	28
1884	14,844	29	9,324	26
1885	13,939	32	14,739	31

Този седемъ годишенъ периодъ за държавата ни е билъ така да се каже преходенъ. Все пакъ отъ горнитѣ цифри проличава ясно, че Варна отправяла 32% отъ износа и е посрещала 29% отъ вноса, тъй като тя е била единственото пристанище на Княжеството. Следъ съединението на България

настъпватъ по-нормални времена и вече за периода 1886 год. — 1912 година може да се извади едно по-положително заключение за развоя и живота на пристанището. Тъй като България е изобщо земеделска страна, то нейното стопанство се влияе винаги отъ плодородието и търсенето и предлагането на произвежданитъ отъ земята ѝ храни. Ето защо и износътъ е въ пълна зависимостъ отъ по-богатата или по-бедната реколтата на страната. Отъ друга страна пъкъ вносътъ зависи отъ благосъстоянието на народа и отъ тамъ и той е свързанъ съ плодородието на дадена година. За да се намалятъ скоковетъ въ всѣки годишнитъ цифри ще взематъ срѣднитъ годишни такива за групи отъ по 5 години.

Срѣдно за годинитъ	Вносъ			Износъ		
	Вносъ въ тонове	Стойностъ въ хиляда лева	% отъ цѣлия вносъ	Износъ въ тонове	Стойностъ въ хиляда лева	% отъ цѣлия износъ
1886—1890	21.825	14.650	20.8%	61.178	10.456	16.8%
1891—1895	29.597	14.901	17.8	97.382	13.632	17.6
1896—1900	40.830	14.871	21.9	76.472	11.726	17.3
1901—1905	54.388	26.757	28.2	163.582	23.220	19.3
1906—1910	118.057	42.360	30.2	143.661	24.903	21.0
1911—1915	109.583	38.718	21.1	148.186	25.843	18.5

Отъ тукъ ясно се вижда, че износътъ и вносътъ презъ Варненското пристанище за периода отъ Освобождението до войната непрекъснато растатъ, както по количество, така и по стойностъ. Едно, обаче, се хвърля на очи, а то е, че вносътъ е по-малкъ по тонажъ, а по-голямъ по стойностъ отъ износа. Това говори, че презъ Варна се изнасятъ масови стоки, каквито сж зърненитъ храни съ ниска цена, а се внасятъ по-ценни индустриални произведения.

Вносътъ за годинитъ 1886—1890 е срѣдно 21820 тона и постепенно се увеличава, като достигне своя максимумъ въ периода 1906—1910 г., т. е. току предъ Балканската война.

Ако погледнемъ на числата за вноса и износа по тонове и по стойности, а така сжщо и на процентитъ отъ общия вносъ и износъ на страната, ще видимъ, че за периода отъ Освобождението до Балканската война, търговията презъ Варна непрекъснато расте, като увеличението е по-гольмо отъ вноса (отъ 21.825 тона за 1886—1890 год. на 118.057 тона за 1906—1910 години). Докато процента на износа презъ Варненското пристанище спрямо цѣлия износъ на страната е за пегилтътието 1886—1890 г. 16.75%, презъ това за 1905—1910 г. той се покачва на 20.99%. Този на вноса за сжщитъ години нараства отъ 20.76% на 30.21%.

Разгледани годинитѣ по отдѣлно проличава едно значително колебание, както при вноса, така и при износа. Това, както и по-горе споменахъ, се дължи на обстоятелството, че износътъ ни зависи отъ плодородието на дадена година, а вносътъ пъкъ е функция на покупателната способност на народа т. е. и той зависи отъ плодородието и продажбата на хранитѣ.

Презъ цѣлото време, обаче, до войнитѣ Варна е била главния вносенъ пунктъ на България и е ималъ по-голямъ вносъ отъ всѣки другъ такъвъ, било то по вода или по суша.

Едно по осезателно увеличение, както въ вноса, така и въ износа, започва въ периода 1896—1900 год., който периодъ съвпада съ постройката на ж. п. линия Варна—София.

За развитието на търговията презъ Варна въ разглеждания периодъ до войната влияе много и постройката на пристанището, което бѣше привършено въ 1906 година. Отъ приложената диаграма виждаме, че износътъ започва веднага съ откриването на новопостроеното пристанище да расте: въ 1906 год. имаме 17.15%, въ 1907 г. — 18.52% и въ 1908 г. — 23.18% отъ износа на цѣлата страна.

Прокарването въ 1910 година на ж. п. линия Добричъ Девня, спомага още повече за засилване на износа презъ Варна. Главниятъ износъ за този периодъ сж пакъ зърненитѣ храни и произведения отъ тѣхъ. Почти за цѣлото време отъ 1886 г. до 1910 г. зърненитѣ храни представляватъ 75% отъ цѣлия износъ презъ Варна. По видове процентътъ на различнитѣ зърнени храни се мѣни въ зависимостъ отъ реколтата. Първото мѣсто, обаче, се държи винаги отъ пшеницата (отъ 32% — 87%) следъ нея идва царевичата (отъ 7%—29%) и на трето мѣсто сж брашната (отъ 4%—25%). Сжщо важно мѣсто заематъ животинскитѣ произведения, особено сурови кожи, които презъ 1910 година достигатъ до 6% отъ цѣлия износъ презъ Варна.

Износътъ ни въ по-големата си частъ се насочвалъ къмъ Франция, Турция и Англия. Къмъ края на този периодъ, обаче, Франция постепенно губи мѣстото си за смѣтка на Белгия и Германия. А непосредствено преди войната на първо мѣсто идва Турция, следвана отъ Белгия и Гърция. Франция минава на четвърто мѣсто и вече никога не си възвръща първенството. Що се отнася до вноса първо мѣсто заематъ текстилнитѣ произведения, като срѣдно 30% отъ цѣлия вносъ на тѣзи стоки минава презъ Варна. Отъ тукъ минава сжщо и по-големата частъ на вноса отъ масла, каменни въглища и колониялни стоки за страната. Спрямо общия вносъ презъ Варненското пристанище колониялнитѣ стоки заематъ срѣдно 8—9%.

По произходъ този вносъ идва на първо мѣсто отъ Англия (29%), на второ отъ Турция (21%) и на трето отъ Австро-Унгария.

Обаче настъпва войната, която коренно измѣня физиономията на нашия вносъ и износъ. Това положение трае презъ цѣлото време на войнитѣ и като извънредно такова, несвързано съ нормалния животъ на пристанището нѣма да го разгледаме тукъ, а направо ще преминемъ къмъ годинитѣ следъ войната.

Вносъ и износъ отъ 1919 до 1938 г.

Европейската война разстрои напълно нормалнитѣ условия на международния стокообмѣнъ. Това разстройство се почувствува най-силно нѣколко години следъ войната, тъй като непосредствено следъ нея се яви едно раздвижване, което се дължеше на голѣмото изтощение на държавитѣ и на изгладняването на странитѣ за много стоки отъ първа необходимостъ. Пжтищата, обаче, на тѣзи стоки се измѣниха коренно, тъй като победенитѣ страни бѣха поставени при особени условия.

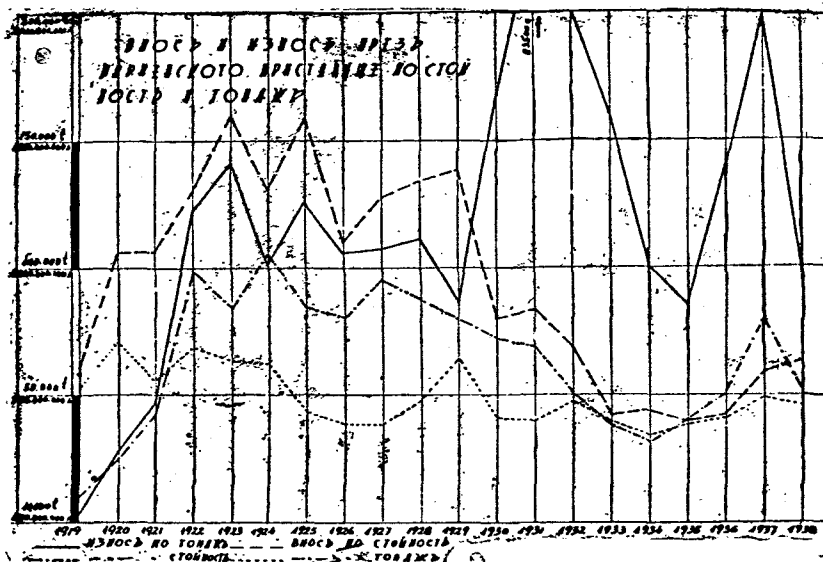
Отъ тази настъпила промѣна не бѣ отмината и България. Изтощена и обеднѣла отъ две последователни войни тя имаше нужда отъ вносъ на сурови материали за фабрики-тѣ, а така сжщо и на редъ хранителни продукти. И непосредствено следъ сключване на мира, се яви едно голѣмо раздвижване и неимовѣрно повишаване, както на вноса, така и на износа. И тъй като външната ни търговия мина почти изцѣло къмъ държавитѣ отъ Съгласението (Англия, Франция, Италия) и Турция, пжтя къмъ които е по море. Вносътъ и износътъ презъ Варна започна да расте извънредно много. Така въ 1919 година презъ Варна минава 45.5% отъ общата външна търговия на царството. Вносътъ достига до 59.24% — цифра, която никога преди или следъ тази година не е била достигната. Вносътъ презъ Варненското пристанище започва да расте отъ 1919 г. стремително и отъ 58,168,000 лв. презъ 1912 г. достигна 1,605,694,000 лв. въ 1923 г.

При износа имаме сжщото положение. Той отъ 38,504,000 въ 1912 година достигна 1,044,374,000 лв. въ 1924 г. — цифри даващи на времето голѣми надежди за благоденствие на оската и измжчена България. Уви, това е било само единъ скокъ предъ всеобщата криза, която постепенно обхваща цѣлия свѣтъ и изъ чиито нокти не се изплъзва и България.

Започва главоломното спадане на земеделскитѣ произведе-ния. Ножницата все повече се разтваря. Износътъ ни презъ Варна расте по тонажъ, а намалява по стойностъ. Докато въ 1924 г. имаме изнесени 140,890 тона за 1,044,374,000 лева въ 1931 година имаме 235,715 тона за 694,385,000 лева. Населението обеднява, консумативната му стойностъ намалява, а заедно съ нея намалява и вноса презъ Варна, който въ 1933 г. спада на 411,189,000 лева и въ 1938 г. се покачва едва до 519,335,009 лева. Отъ приложенитѣ таблици и диаграми се

вижда, че вносьт през Варненското пристанище се задържа надъ 1,000,000,000 лева, само за годинитъ отъ 1920 година до 1929 г. Въ 1930 година той пада главоломно на 783,452,000 лева и до 1938 г. се движи въ срѣднитъ цифри между 411,189,000 лева и 679,079,000 лева.

Износътъ има своя максимумъ въ 1924 г. и отъ тогава спада непрекъснато до 1934 г., когато стига своя минимумъ— 321,932,000 лева.

Това е движението на вноса и износа през Варненското пристанище по стойностъ презъ периода 1919—1938 г. Процентътъ на вноса миналъ презъ Варна спрямо общия вносъ въ страната следъ голѣмото покачване въ 1919 г. спада бързо презъ следващитъ четири години и стига въ 1924 г. 23.4%. Отъ тогава това спадане, макаръ и по-бавно продължава непрекъснато, за да дойде въ 1938 г. до 12.8%. Сжщото имаме и при износа, само че съ по-голѣми колебания. Тукъ процентътъ отъ общия вносъ спада отъ 23.92% въ 1923 г. на 9.3% въ 1938 година.

Движението, обаче, на трафика презъ дадено пристанище, изразено само въ стойността на изнесенитъ и внесени стоки не дава съвсемъ ясно представа за неговия животъ, тъй като тази стойностъ е много непостоянна, поради непрекъснатото движение на ценитъ на международния пазаръ. Отъ приложенитъ диаграми се вижда, че най-голѣмия износъ или вносъ по тонажъ не съвпадатъ съ максимумитъ по стойности. Отъ друга страна пъкъ износътъ по количество се

мѣни споредъ реколтата, но все пакъ той дава една по-ясна представа за самата работа на пристанището. Сжщото имаме и при вноса, кждето за живота на пристанището трѣбва да се сжди и по количество на внесенитѣ стоки.

Най-много стоки имаме изнесени презъ Варна презъ 1931 г. — 235,715 тона и най-малко презъ 1919 г. — 3,722 тона, което се дължи на обстоятелството, че непосредствено следъ войната нѣмаше храни за изхранване на населението, а камо ли за изнасяне.

Вносътъ ни презъ Варна пъкъ е билъ най-много презъ 1922 г. — 68,765 тона, а най-малкъ презъ 1927 г. — 38041 лв.

Ако проследимъ движението на процента на миналитѣ презъ Варна стоки спрямо общия вносъ и износъ, ще видимъ че има известно постоянство. Колебанията тукъ не следватъ рѣзкитѣ колебания на самия вносъ и износъ, което показва, че животътъ на Варненското пристанище е въ тѣсна зависимостъ отъ външната търговия на цѣлата страна. Този процентъ обаче, непрекъснато спада, което е явенъ признакъ за западането на Варна.

По видъ на стокитѣ движението презъ Варна запазва сжщия характеръ, както и преди войната. При износа първото мѣсто пакъ се заема отъ зърненитѣ храни, които съставляватъ почти $\frac{3}{4}$ отъ него, а именно 72%. На второ мѣсто идватъ суровитѣ кожи — 6%, на трето — живитѣ животни — 5% и на четвърто колониалнитѣ стоки сжщо съ 5%.

При вноса на първо мѣсто сж текстилнитѣ произведения. За 1925 г. презъ Варна сж минали 30% отъ внесенитѣ въ страната текстилни материали. А общо тѣзи произведения представляватъ 52% отъ цѣлия вносъ презъ Варненското пристанище. На второ мѣсто сж коженитѣ издѣлия 11%, а на трето — металитѣ — съ 9% отъ този вносъ и на четвърто — машинитѣ 5%.

Общото заключение за този периодъ е, че Варненското пристанище е повече вносно, отколкото износно. Както се вижда и отъ диаграмитѣ вносътъ по стойностъ винаги е билъ по-голямъ отъ износа. Въ сравнение съ предивоеннитѣ години вносътъ по тонажъ е намалялъ значително (срѣдно за 1906—1910 г. сме имали 118,057 тона годишно, а за 1929/1933 година само 45,835 тона годишно).

При износа имаме сжщото положение. Докато за 1906—1910 година сме изнесли срѣдно на година 143,661 тона, за времето 1929—1933 година имаме 123,651 тона. Въобще зле се отрази на работата на Варненското пристанище следъ войнитѣ, както загубата на Добруджа, така и закриването на турския и грѣцки пазари за нашата външна търговия. Влиянието на всички тѣзи и други причини ще разгледаме по отдѣлно понататъкъ.

Ще спомена на кратко и за движението на пжтницитѣ.

Непосрѣдствено следъ войната имаме едно чувствително увеличение на пристигналитѣ пѣтници, особено през 1922 г. когато числото имъ достига до 18,588 души. Това, обаче, сж въ по-голѣмата си часть войници, заврѣщащи се отъ заложенничество. Следъ тази година числото на пристигналитѣ пѣтници рѣзко спада и се движи между 7,000 и 9,000 души. Отъ 1934 г. вроя започва непрекжснато да спада и за годинитѣ 1935—1938 се движи между 3,271 и 5,274 души. Изобщо това чувствително намаление въ движението на пѣтницитѣ не е мѣстно явление само за Варна. То се наблюдава въ цѣлия свѣтъ и се дължи на затѣгащата се криза и на голѣмитѣ валутни ограничения, които спѣватъ движението на пѣтницитѣ и излизането имъ задъ граница.

Що се отнася за заминалитѣ презъ Варна пѣтници тѣ показватъ за 1922 г. едно неимовѣрно голѣмо число — 36,523 души. Това, обаче, не сж редовни пѣтници, а изселници, отпѣтували за Гърция. Ето защо следъ тази година тѣ слизатъ пакъ на 10,684 и до 1938 г. се движатъ между 6,402 и 14,016, като въ това число влизатъ голѣмъ брой турци, емигриращи за Турция.

Презъ последнитѣ години се засили твърде много движението презъ Варна на туристи отъ Срѣдна Европа за Цариградъ, чиято цифра годишно е около 2,000 — 3,000 души. Тѣ замѣстиха редовнитѣ пѣтници между Варна и Цариградъ, които напоследъкъ почти зачестиха.

Т а б л и ц а за пристигналитѣ заминали пѣтници презъ Варненското пристанище за времето отъ 1919—1938 год.

Година	Пристигнали	Заминали	Година	Пристигнали	Заминали	Година	Пристигнали	Заминали	Година	Пристигнали	Заминали
1919	955	526	1924	8,725	7,862	1929	9,899	12,135	1934	9,183	10,169
1920	16,267	3,116	1925	8,676	9,987	1930	7,095	7,447	1935	11,493	12,283
1921	13,545	9,531	1926	8,085	9,620	1931	6,653	6,402	1936	4,426	12,011
1922	18,588	36,523	1927	7,086	8,023	1932	6,595	7,264	1937	3,271	11,664
1923	9,103	10,684	1928	8,667	11,455	1933	7,959	6,823	1938	4,064	14,016

Нека хвърлимъ единъ бѣгълъ погледъ сжщо и върху посетилитѣ пристанището кораби презъ следвоенния периодъ.

Отъ 1919 година тонажътъ на посетилитѣ Варненското пристанище кораби показва едно бързо увеличение до 1922 г. когато достига 776,847 нето рег. тона Следната година спадна на 699,838 н. р. т. и следъ малки колебания презъ 1924 и 1925 г. застава между 646,911 н. р. т. и 671,929 н. р. тона до 1930 г. Отъ тази година до 1933 г. имаме увеличение, което достига до 893,333 н. р. т. Това е най-голѣмиятъ тонажъ на

посетили пристанището кораби от войната до днесъ. Презъ 1934 г. имаме едно слабо спадане отново, което продължава и следната година, следъ което до 1938 г. тонажътъ се задържа между 702,998 и 730,289 н. р. т. Този тонажъ не следва движението на сточния трафикъ презъ пристанището, тъй като повечето отъ посещаващитъ кораби подържатъ редовни рейси и се отбиватъ независимо отъ количеството на стоката, която ще товарятъ или разтоварватъ. По знамена главнитъ мѣста се държатъ отъ Италия, Германия, България и Англия.

Т а б л и ц а за задграничното пристигналитъ кораби за времето отъ 1919—1938 год.

Година	Брой	Н. Р. Т.	Година	Брой	Н. Р. Т.	Година	Брой	Н. Р. Т.
1919	204 кор.	151,121	1926	671 кор.	649,454	1933	896 кор.	893,333
1920	730 .	473,084	1927	744 .	646,911	1934	470 .	826,949
1921	966 .	684,931	1928	736 .	646,009	1935	451 .	724,518
1922	1,072 .	776,847	1929	710 .	669,088	1936	407 .	702,998
1923	927 .	699,838	1930	585 .	671,927	1937	434 .	711,455
1924	898 .	725,341	1931	638 .	716,919	1938	411 .	730,289
1925	899 .	682,289	1932	754 .	777,511			

Едно отъ указанията за живота на пристанището сж и събранитъ приходи. Тѣзи приходи разгледани за годинитъ 1919—1938 показватъ въ началото едно покачване като отъ 416,984 лева въ 1919 година тѣ достигатъ 11,080,592 лева въ 1922 г. и отъ тогава до 1938 г. цифрата имъ се движи между 9,084,245 и 13,531,292 като последната величина е достигната само въ годинитъ 1922 и 1923. Следъ 1935 г. приходитъ сж подъ 10,000,000 лева, като се има предвидъ, че тѣзи суми се събиратъ най-вече отъ товарното право, т. е. отъ миналитъ пристанището стоки и тукъ се подчертава едно намаление въ трафика, който безъ съответнитъ мѣрки нѣма изгледи самъ да се повиши. Въ Бургасъ за сѣщото време имаме непрекъснато увеличение на приходитъ.

Т а б л и ц а за приходитъ на Варненското пристанище отъ 1919—1938 г.

Година	Приходи	Година	Приходи	Година	Приходи	Година	Приходи
1919	416,984	1924	11,091,257	1929	11,543,989	1934	14,466,529
1920	2,023,642	1925	10,156,540	1930	9,084,245	1935	10,241,564
1921	3,380,163	1926	9,989,550	1931	11,403,363	1936	9,277,307
1922	11,080,592	1927	10,904,537	1932	13,531,292	1937	9,386,840
1923	12,800,169	1928	9,952,917	1933	13,221,636	1938	9,480,140

Вносъ и износъ презъ Варненското пристанище по видове, държави и години за 1934, 1935, 1936, 1937 и 1938 години

Както вноса, така и износа презъ Варненското пристанище запазва единъ почти постояненъ характеръ по видове на стокитѣ. За периода 1934—1938 години вносътъ е билъ по постояненъ отъ износа, както по количество, така и по стойностъ. По тонажъ продължава да е по-малкъ отъ половината на износа, а по стойностъ е почти равенъ на него.

По видъ вноса запазва единъ и сжщъ характеръ презъ разглежданото петилѣтие. Презъ Варна се внасятъ опредѣлени стоки, които вариратъ малко по количество за различнитѣ години, но едни спрѣмо други запазватъ процента си. Това ясно личи отъ таблицата и диаграмата за вноса. На първо мѣсто стои желѣзарията и металитѣ, които представляватъ 36% отъ цѣлия вносъ презъ Варненското пристанище. Срѣдно годишно имаме 15,088 тона. Отъ това количество най-голѣмата частъ се пада на желѣзото и желѣзнитѣ издѣлия. Останалитѣ метали, като цинкъ, медъ, олово и калай не надвишаватъ срѣдно за година 250 тона.

По отдѣлно за всѣка година общото количество се мѣни, като въ 1934 г. е било 10,812 тона, а въ 1938 г.—18,882 тона, Личи една тенденция на покачване.

Най-много желѣзария сме внесли отъ Белгия, после идва Германия и Холандия.

На второ мѣсто идватъ текстилнитѣ и предивни материали. Срѣдно на година вносътъ имъ е билъ 5,372 тона или 12.5% отъ вноса презъ Варна. Тѣ запазватъ едно голѣмо постоянство за всѣка година, което показва, че този вносъ е свързанъ съ текстилнитѣ фабрики въ Варна и неговия хинтерландъ. Тѣзи материали се внасятъ отъ Германия, Англия, Италия и Египетъ.

На трето мѣсто идватъ химикалитѣ съ 4,857 тона—11.6% отъ вноса, срѣдно за година, Това сж предимно материали за кожухарската и стѣкларска индустрии и земедѣлието.

Тѣ се внасятъ предимно отъ Белгия, Германия и Холандия. По количество и тѣ запазватъ почти една и сжща цифра за петтѣхъ години.

На четвърто мѣсто сж каменнитѣ въглища 4,375 тона годишно. Това, обаче, не е вносъ въ пълния смисълъ на думата, а само складиране въ района на пристанището и отново натоварване за гориво на параходитѣ. Тѣзи въглища се донасятъ отъ Белгия и Германия и служатъ като гориво за параходитѣ на Б. Т. П. д-во. Най-много сж били внесени презъ 1937 година—8,565 тона, а най-малко презъ 1934 г.—864 тона.

На пето мѣсто сж екстратитѣ за щавене кожи съ 1,833 тона годишно, следвани отъ кокса — 1,445 тона, кожитѣ —

1,342 тона и минералнитѣ масла 1,327 тона. Докато кокса и кожитѣ показватъ едно сравнително постоянство въ количеството, екстрактитѣ иматъ увеличение отъ 1,081 въ 1936 г. на 2,436 въ 1937 г. и 2,140 тона въ 1938 г., а минералнитѣ масла силно намаляватъ—2,953 тона въ 1936 г., 661 тона въ 1937 г. и 920 тона въ 1938 г. Останалитѣ по-малки пера на вноса сж въ цифри близки една до друга въ различнитѣ години. Само креозота за нуждитѣ на желѣзнициитѣ се явява инцидентно въ 1937 г. съ 2,327 тона. Голѣмо намаление се вижда въ машинитѣ и машиннитѣ части, тъй като напоследъкъ голѣма частъ отъ тѣхъ слизатъ по Дунава.

Изобщо при вноса презъ тѣзи петъ години нѣмаме голѣми скокове. Той е най-малкъ презъ 1934 г. — 34,317 тона, а най-голѣмъ презъ 1937 г. — 48,235 тона. По стойность, обаче, той е най-малко презъ 1935 година — 420,992,000 лева, а най-много презъ 1938 г. — 630,589,00 лева.

(Следва клише IV на стр. 26 и клише V на стр. 27)

Износътъ ни е много промѣнливъ не само по количество изобщо, но и по видове за отдѣлнитѣ години. Това се дължи на обстоятелството, че презъ Варна се изнасятъ масови земеделски стоки, които зависятъ отъ плодородието въ страната и отъ много промѣнливитѣ имъ цени на чуждитѣ пазари. Отъ изнасянитѣ стоки презъ Варненското пристанище на първо мѣсто стои житото съ 42,653 тона срѣдно за годинитѣ 1934, 1936, 1937, 1938, т. е. 29% отъ срѣдната цифра на износа. Презъ 1935 г. нѣмаме износъ на жито, а презъ останалитѣ години той е билъ много промѣнливъ; отъ 11,030 тона за 1934 г. до 79,217 тона за 1937 г.. Най-много жито сме изнесли за Германия, Италия и Белгия. На второ мѣсто сж маслодайнитѣ семена, срѣдно 26,045 тона или 18% отъ цѣлия износъ. Тѣ отъ 10,303 тона презъ 1934 г. се покачватъ на 37,800 тона за 1935 г.; 37,001 за 1936 г. и 1938 г. слизатъ на 14,023 тона.

На трето мѣсто е боба, срѣдно 16,681 тона годишно, т. е. 11.6%. Презъ първитѣ четири години изнесеното количество е почти постоянно, а презъ 1938 г., поради сушата спада отъ 23,216 тона за 1936 г., на 3,867 тона. Най-много бобъ имаме изнесенъ за Италия и източно срѣдиземноморскитѣ страни.

Четвърто мѣсто се заема отъ царевичата съ 13,107 тона годишно или 9%. Тѣй като тя е култура, която узрѣва късно и силно са влияе отъ лѣтната суша, явяватъ се голѣми скокове въ реколтата ѝ; а отъ тамъ непостоянно количество въ износа. Най-много царевича е изнесена презъ 1934 г. — 23,879 тона, а най-малко презъ 1935 г. — 2,031 тона.

Следватъ кюспе — 5,278 тона, трици — 5,143 тона, сушени сливи — 4,726 тона, фий, ечемикъ, дървени вжглища и т. н.

Както се вижда и отъ таблицата износътъ ни повидъ на стоката е много еднообразенъ и непостояненъ. Най-малтъкъ по тонажъ за 1935 г.—88,437 тона (поради сушата), а най-голъмъ за 1937 г. — 198,755 тона. По стойностъ най-малтъкъ е въ 1934 г. — 322,000,000 лева, най-голъмъ въ 1937 г.—794,713,000 лв.

Най-много яйца сж изнесени презъ 1934 — 1935 г. (2102 тона и 311 тона). По-голъмтата частъ отъ тѣхъ сж отишли за Испания. Презъ 1935 г. и 1938 г., поради гражданската война този пазаръ бѣше затворенъ и презъ Варна нѣма износъ на яйца.

Презъ 1934 г. сме изнесли за Турция и Гърция 3805 т. захаръ. Въ 1936 г. имаме само 196 тона за Турция, а останалитѣ три години не е изнесено нищо. Изобщо грѣбнактѣ ни на износа презъ Варна сж зърненитѣ храни (жито, царевича, маслодайни семена и варива). Износътъ на брашна съвсемъ се преустанови презъ последнитѣ години, поради ограниченията въ Гърция и конкуренцията на Австралийскитѣ и Американски такива.

Що се отнася до износа на добитъкъ и птици той отива къмъ намаление. Особено пѣкъ дребния добитъкъ, който отъ 10,580 тона въ 1934 год. е слѣзалъ на 3,880 за 1938 год., като отъ това число 3,722 глави сж овце на изселницитѣ турци. Така че въ действителностъ износътъ на дребенъ добитъкъ презъ Варна е вече на изгубване, поради загубата на пазаритѣ въ Гърция и Турция. Що се отнася до едрия добитъкъ, броя на главитѣ се движи между 14,001 за 1934 г. и 8,544 за 1938 г. Спадането е чувствително и постоянно и се дължи на голѣмата конкуренция на румѣнски и югославянски добитъкъ. Най-важнитѣ пазари за него сж Палестина и Малта. Износътъ на живи птици (кокошки) е сжщо доста непостояненъ. Най-голъмъ той е презъ 1937 г. — 6,328 броя, а най-малтъкъ презъ 1938 г. само 500 броя.

Подробности въ приложената таблица

Наименование	1934 глави	1935 глави	1936 глави	1937 глави	1938 глави
Едъръ добитъкъ	14001	11478	11108	15713	8544
Дребенъ .	10580	3559	2463	2294	3880
Птици (кокошки)	2895	2245	272	6328	200

Вносътъ ни презъ Варна по държави презъ годинитѣ 1935, 1936, 1937 и 1938 (за 1934 г. нѣма данни), е доста постояненъ. Голѣмитѣ му цифри се държатъ отъ едни и сжщи държави. На първо мѣсто стои Белгия съ 15,132 тона срѣдно на година или 36%. Тукъ, обаче, ако спаднемъ каменнитѣ вж-глища, които сж срѣдно 4,375 тона, остава действителенъ вносъ

10.757 тона. При това положение Белгия си запазва първенството. Отъ тамъ сме внасяли главно желъзария и химикали. Най-голъмъ е билъ вносътъ презъ 1937 г. — 21,336 тона, а най-малкъ презъ 1935 г. — 12,171 тона.

На второ мѣсто идва Германия съ 9,317 тона или 22.5% отъ вноса презъ Варна. Вносътъ отъ Германия презъ Варна е доста постояненъ и се движи между 8,013 тона за 1937 г. и 10,276 за 1935 г. Въ главната си частъ той се състои отъ желъзария, химикали и текстилни материали.

На трето мѣсто е Холандия съ 5,230 тона или 12.5%. И отъ тукъ вносътъ си запазва едно постоянно число. По-голъма частъ отъ този вносъ е коксъ и чугунъ.

На четвърто мѣсто е Италия съ 3,887 тона срѣдно за година или 9%, чийто вносъ показва едно непрекъснато увеличение. Отъ 2,040 тона въ 1936 год. той става 5,191 тона въ 1937 г. и 6.466 тона въ 1938 г. Състои се главно отъ плодове, химикали и текстилни материали.

На пето мѣсто е Египетъ съ 2,208 тона, която цифра за последнитѣ три години е почти постоянна. Главната частъ на това количество е памука. Франция идва на трето мѣсто и показва едно случайно голѣмо покачване, поради доставката отъ тамъ на ж. п. материали за 1938 г.

Англия постепенно изчезва отъ вноса ни презъ Варна. Докато въ 1935 г. тя е имала 1,187 тона, въ 1938 г. има само 360 тона. Вносътъ отъ Турция показва сѣщо постоянно намаляние отъ 2,254 тона презъ 1935 г., той спадна на 1,400 тона въ 1938 г. Вносъ отъ Русия имаме срѣдно по 1,500 тона за 1935 г. и 1936 г., но той е миналъ презъ други държави навече презъ Цариградъ.

Въобще вносътъ ни по държави е доста постояненъ и съ малко колебание запазва количеството си за четиритѣхъ години. Чувствително е само увеличението му отъ Италия и намалението отъ Англия.

Износътъ ни по държави се влияе въ количествено отношение доста много отъ плодородието и климатическитѣ условия на дадена година. Има години, когато житото не е добро, но царевичата е добра, а има други обратно. Като сѣщо нѣкои години има добра или лоша реколта на маслодайнитѣ семена. Всички тѣзи произведения се пласиратъ на различни чужди пазари.

Всепакъ и тукъ, както и при вноса, се очертаватъ нѣколко голѣми постоянни клиенти на износа презъ Варна. Така на първо мѣсто стои Италия съ срѣдно 24,419 тона или 17% отъ износа презъ Варна. Тукъ имаме една постоянна тенденция на увеличение. Отъ 15,545 тона въ 1934 г. износътъ за Италия застава за 1936 г. и 1938 г. на 35,900 тона, като това количество се надвишава само въ 1937 г. отъ Германия. Главната частъ е житото и царевичата. На второ мѣсто идва Гер-

мания съ 19,666 тона срѣдно за година или 13.6%, при постоянно нарастване. Въ 1934 г. — 5,060 тона, а въ 1937 г. — 37,563 тона и въ 1938 г. — 16,325 тона. Този износъ се състои главно отъ жито и маслодайни семена.

На трето мѣсто е Англия, заедно съ островъ Кипъръ и Малта, съ общо срѣдно годишно количество 12,494 тона, т. е. 8.6% отъ износа презъ Варна. Въ случая имаме едно непрекъснато нарастване съ изключение на 1938 г., когато имаме намаление. Износътъ за Англия достига въ 1937 г. — 28,608 тона, а въ 1938 г. слиза на 6,028 тона. На четвърто мѣсто следва Холандия съ 11,496 тона, т. е. 8%, на пето е Палестина — 10,253 тона съ постоянно увеличение. На шесто — Белгия съ 9,976 тона съ силно изразено спадане. Отъ 18,236 тона въ 1934 г. на 5,676 тона въ 1938 г. Франция и Дания показватъ тенденция къмъ увеличение, Сирия и Испания непостоянство. При износа е много трудно да се изтъкне къмъ коя страна имаме увеличение и къмъ коя намаление, поради непостоянството на самия износъ и на неговото направление. Все пакъ като главни посоки на износа ни презъ Варненското пристанище си оставатъ за сега Италия, Германия, Англия и Холандия.

(Следва клише VI на стр. 31 и клаше VII на стр. 32)

Разгледанъ по години вносътъ презъ Варненското пристанище е намалявалъ отъ 1929 до 1933 години. Бавното му увеличение започна отъ 1934 г. Това увеличение продължава презъ 1935 г., когато той е билъ съ 10.4%, по-голямъ отъ този за предната година. Това увеличение се дължи на увеличението доставки за Б. Д. Ж. и за водопровода въ Варна, както и на доставения отъ Русия чугунъ. Презъ тази година започва за първи пътъ вноса на въглища отъ Белгия за параходите на Б. Т. П. Д-во. Внесени сж 1,344 тона. За 1934 г. имаме 34,317 тона, а за 1935 г. — 38,859 тона.

Презъ 1936 г. вносътъ се покачва на 41,272 тона, като по количество идва следъ този за 1929 г.

Тукъ, обаче, би трѣбвало да се спаднатъ 8,276 тона каменни въглища за нуждите на Б. Т. П. Д-во и тогава ще получимъ истинския вносъ отъ 32,983 тона т. е. значително намаление спрямо 1935 г. Увеличението на вноса ни отъ Белгия се дължи именно на тѣзи въглища. Намаление въ вноса за тази година имаме отъ Италия. За 1937 г. вносътъ възлиза на 48,235 тона. На гледъ доста голѣмо увеличение, но и тукъ трѣбва да спаднемъ въглищата на Б. Т. П. Д-во — 8,013 тона и тогава ще останатъ 40,222 тона. Въ случая имаме едно действително увеличение, както спрямо 1936 г., така и по отношение предшестващите години. Най-голѣмо увеличение показватъ стоките донесени отъ Белгия, които отъ 14,365 тона за 1936 г. достигатъ 21,836 тона за 1937 година. 1938 г. показва едно спадане съ 2,000 тона. Това се дължи на по-малкия

ВНОС по АДЖАВН

/ в тоне /

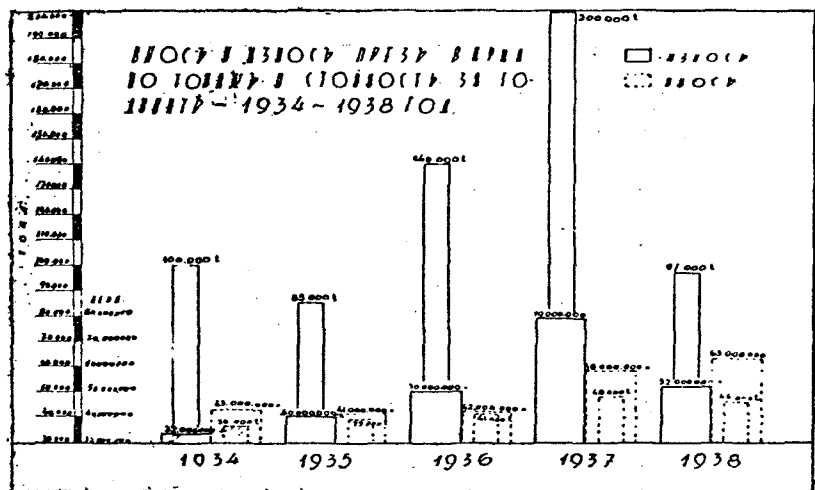
1938 год	1937 год	1936 год	1935 год	1934 год	общая сумма
340	340	340	1493	710	Австрия
71.679	21.336	16.365	12.770	15.112	Бразилия
9.916	9.046	9.046	46.376	9.81	Бразилия
1876	1876	1876	219	613	Бразилия
7.130	8.064	2.316	6.079	8.827	Бразилия
6.066	8.790	2.400	3.867	1.817	Бразилия
138	111	220	47	270	Бразилия
837	70			57	Бразилия
74	19	65	38	30	Бразилия
1.100	1.772	6.029	2.330	4.617	Бразилия
6.797	901	170	89	2.133	Бразилия
4.781	6.337	6.023	6.927	5.280	Бразилия
		74	120	66	Бразилия
665	665	6.812	160	230	Бразилия
		2.223	16	135	Бразилия

внось на вжглища, чието количество за тази година е само 2,825 тона. Така, че, ако ги спаднемъ отъ общия внось ще получимъ цифрата 43,290 тона, т. е. и тази година имаме увеличение спрямо предишната. То се дължи на доставката на желѣзопжтни материали отъ Франция (6,466 тона) и увеличението на вноса ни отъ Германия.

Общото заключение за вноса е, че той показва презъ разглежданитѣ 5 години едно слабо, но постоянно увеличение. Все пакъ той е далечъ отъ предвоенния ни внось.

Износътъ презъ петилѣтието е много непостояненъ по-неже, както и по-рано споменахме, той е въ прѣка зависимостъ отъ плодородието.

За 1934 година имаме изнесено презъ Варна 99,290 тона. Царевцата заема първо мѣсто съ 23,879 тона или 24%. Следъ нея идва боба съ 17,466 тона или 17.5%. На трето мѣсто идва житото, само 17,030 тона, т. е. 11%. На четвърто мѣсто сж маслодайнитѣ семена — 10,303 тона. Изобщо тази година е една отъ най-неплодороднитѣ. По държави — презъ 1934 г. най-много износъ имаме за Холандия 24,500 тона, на второ мѣсто е Белгия — 18,236 тона и на трето Италия — 15,745 тона.

Следващата 1935 г. е още по-лоша. Презъ нея износа спада на 88,437 тона, като нѣма износъ на жито. Маслодайнитѣ семена, обаче, показватъ едно увеличение и достигатъ максимума за разглежданитѣ 5 години — 37,800 тона или 42.5%. На второ мѣсто е пакъ боба — 18,409 тона или 20.8%. На трето мѣсто сж сушенитѣ сливи съ 9,442 тона. Презъ тази година царевцата е само 2,031 тона. Отъ износа ни

през Варна за тази година най-голям дял се пада на Германия — 24,721 тона. На второ място е Палестина — 14,869 тона, която постепенно заема едно значително положение въ нашия износ. На трето е Италия съ 8,596 тона.

1936 година е една от най-добрите по износ през Варна. Общата цифра достига 140,963 тона. И този път маслодайните семена запазват първото място съ 37,001 тона, т. е. 26%. Житото заема второ място, като възлиза на 34850 тона или 24.4%. На трето идва боба — 23,216 тона, или 17%. Четвърта по ред идва царевичата съ 11,246 тона, следвана от триците, които показват едно значително увеличение. По държави през тази година най-голям е бил износа ни за Италия — 35,940 тона. На второ място е Англия — 19,532 тона и на трето — Германия — 14,664 тона.

1937 година е най-добрата по износ от разглежданите пет такива. През нея той достига 198,775 тона. Най-големо увеличение имаме въ житото, като сме изнесли 79,217 тона, което представлява 40% от цялата цифра. На второ място сж маслодайните семена — 31,082 тона или 16%. На трето е царевичата съ 21,215 или 10.6%. След нея идва боба съ 21,198 тона или 10.6%. За тази година значително увеличение показват триците (от 3,907 на 9,950 тона).

По държави 37,563 тона сж изнесени за Германия, 28,606 за Англия и 25,947 за Италия. Испания неочаквано заема второто място съ 30,321 тона, до като предната година е вземала само 990 тона. Гражданската война сведе до нула тази цифра за 1938 г. През 1938 г. положението пак се влошава, поради сушата и износа пада на 97,410 тона. Житото запазва първото си място съ 45,514 тона или 47%. След него съ голямо намаление идват маслодайните семена съ 14,023 тона или 14.5%. На трето сж сушените сливи съ 7,495 тона и на четвърто царевичата. И тази е една неплодородна година.

По държави Италия пак се връща на първото място съ 35,862 тона, следвана от Германия съ 16,325 тона и Франция — 11,340 тона. От всички само Италия показва увеличение, а всички други намаления. От разглеждането на износа ни по години става ясно казаното по-горе, че той е крайно непостоянен и зависящ от климатическите условия на годината. Тази зависимост за Варна е по-голяма, защото и произведенията, които се изнасят от северна България сж еднообразни и неблагоприятни или благоприятни климатически условия на дадена година ги засягат всички. При по-голямо разнообразяване на тези земеделски произведения ще се намалят и скоковете въ цифрите на износа ни през Варна.

Що се отнася до миналия през Варна внос и износ въ проценти от общия такъв на цялата страна и единият другия показват едно бавно слизание надолу.

Години	% отъ общия вносът	% отъ общия износът
1934	19.5%	12.7%
1935	14.0 .	12.7 „
1936	13.3 .	13.1 .
1937	11.6 .	15.8 .
1938	12.8 .	9.3 .

Условия за развитие на пристанището и мърките, които трѣбва да се взематъ за засилване на вноса и износа презъ него.

Като разгледахме до тукъ, както живота на пристанището, така и коя причина какъ е влияела и влияе върху вноса и износа, нека да видимъ сега тѣхното общо въздействие, и какво трѣбва да се направи за засилването на трафика презъ това пристанище.

Отъ всички цифри и диаграми се вижда ясно, че Варненското пристанище се издига непрекъснато до 1912 г. (Балканската война). Презъ тази война, а особено презъ Европейската, животътъ на пристанището спира. Следъ войната отъ 1919—1924 години той прави единъ предсмъртенъ скокъ и после бавно замира. Замира както вноса, така и износа.

Коя е причината? Разбира се загубата на Добруджа, ще кажатъ едни. Обединяването на земеделскитъ населения отъ северна България, ще възразятъ други. Прокарване желѣзопътни линии къмъ Дунава ще кажатъ трети и т. н. И наистина причината не е само една. Тѣ сж много. Резултатътъ, обаче, отъ тѣхната съвкупностъ всѣки день се чувствува все повече и повече. Най-ярко това личи отъ намалението на процента на изнесенитъ и внесени презъ Варна стоки отъ общия ни вносъ и износъ. Преди войнитъ животътъ кипѣше въ Варна и въ Добричъ и въ Плѣвенъ и въ Търново и въ Русе и въ Ловечъ и въ всички северно-български градове. Имаше една децентрализация въ живота. Плодоветъ на земята даваха добри приходи на населението и търговията се развиваше нормално. Нашиятъ износъ отиваше повече за Турция и Гърция, а вносътъ ни идваше въ голѣмата си частъ отъ Англия и Франция, които сжщо бѣха сериозни консуматори на нашия износъ. Пулсътъ на живота въ северна България отъ Стара планина до Дунава бѣше доста високъ и той отпращаше и приемаше своитѣ сокове презъ Варна и вносътъ и износътъ растѣха.

Следъ европейската война всичко се промѣни въ вреда на Варненското пристанище. Откъсната бѣше Добруджа, най-плодородната земя на Варненското задземие. Населението на северна България обедня, поради обезценяване на зърненитъ храни и невъзможността тѣ да се замѣстятъ съ други по

доходни култури. Прокаранитѣ желѣзопѣтни линии до Дунава и високитѣ тарифи до Варна отправиха голѣма частъ отъ тѣзи храни къмъ Дунава. Животътъ на градоветѣ въ северъ отъ Балкана замръзъ и всичко се централизира въ София. Столицата стана оживителния центъръ на цѣла България. Тамъ се съсредоточи търговския и стопански животъ на страната. Вноснитѣ стоки започнаха да отиватъ въ София и отъ тамъ да се разпредѣлятъ за останалитѣ градове. Южна България благодарение на своитѣ климатически условия бързо се приспособи къмъ по-други земеделски култури и пакъ се изправи на краката си. Тамъ пакъ закипѣ животъ въ Пловдивъ, Ст. Загора, Ямболъ и др. Всички тѣзи градове и околноститѣ имъ изнасятъ своитѣ произведения презъ Бургасъ и внасятъ отъ тамъ. София и тя, намираща се на 111 клм. по-близо до Бургасъ, отколкото до Варна, прави цѣлия си презморски вносъ презъ Бургасъ. Дойде се даже до положение, че стоки за северна България, даже за Варна се внасятъ презъ Бургасъ и отъ тамъ идватъ по сухо до гара Варна, на стотина метра отъ морето.

Нашиятъ вносъ и износъ презъ последнитѣ години все повече се отправя по Дунава, който е естествения пѣтъ отъ северна България къмъ сръдна Европа, особено пѣкъ съ прокарването на канала Рейнъ — Дунавъ.

Какво трѣбва да се направи, за да може Варна да започне да се издига отново като пристанище? Да се върне колелото назадъ? Това е невъзможно. Да чакаме да ни върнатъ Добруджа или пѣкъ да забогатеятъ земеделскитѣ стопани? Това сж величини неопредѣлени и само на тѣхъ не трѣбва да се чака.

1. Варна трѣбваше да стане износното пристанище на цѣла северна България. Това, обаче, ще бжде възможно само когато:

а. Въ Варна бжде построенъ житния кей съ централни силози събиращи 15 — 20,000 тона.

б. По главнитѣ гари въ Дунавската равнина се построятъ събирателни силози.

в. Жп. тарифи за превоза на храни да се намалятъ до степенъ, че заедно съ силозитѣ и въведената механизация, разноснитѣ отъ рѣцетѣ на производителя, даже на брѣга на Дунава, до хамбаря на парахода въ Варна да бждатъ по-малки отколкото сж тѣ къмъ Браила — Галацъ. Построенитѣ силози ще позволятъ създаването на международния пазаръ на „Българското качество“, както има качество „Браила“, „Кюстенджа“, „Ла плата“ и др., защото много отъ нашитѣ търговци пращатъ хранитѣ си презъ Браила само, за да могатъ да ги предложатъ на международния пазаръ като типъ „Браила“, тъй като български типъ нѣма и цената на нетипизирани храни е по-ниска. Следователно, съ направата на силозитѣ, почистването

и типизирането на българските храни през Варна ще минат годишно най-малко 100,000 тона от двестата хиляди, които излизат сега по Дунава и загубват името си. Значи износа ще се покачи съ 100% (понеже след войната имаме средно към 100,000 тона износ годишно). За времето 1906 — 1908 г. сме имали изнасяни храни през Варна средно за година 150,000 тона, а през Браила са отивали по 200,000 тона!

Това положение не се е изменило много и днес. Тръбва да се направи всичко възможно, поне половина от това количество да се отпрати през Варна и да замине по море като българско производство. Постройката на житей кей съ силизи ще позволи по-бързото и по-евтино товарене на тези масови стоки и корабите, товарищи зърнени храни ще застават само там, като другите кейове ще бъдат използвани за своето първо значение.

2. Най-важният въпрос, който от години насам чака своето разрешение това е създаването от Варна на едно първостепенно транзитно пристанище между източните пазари и средна Европа. Имаме ли, обаче, на лице условията за това? — Да. Липсва само разбирането и добрата воля. Този въпрос е повдиган много пъти и много се е говорило и писало за него без да се дойде до някакво разрешение.

Разстоянието от средна Европа до Черно море през Русе — Варна е съ 500 клм. по кжсо от това през Сулина. Като въ случая, освен пътя и времето, се спестяват и високите такси за минаване устието на Дунава. Че всички условия за развитието на Варна, като транзитно пристанище, са на лице, говори ясно самата география на България и въ частност за Варна. Още преди Освобождението, прекарването на линията Русе — Варна е имало за целъ обслужване трафика, слизащ по Дунава за Цариградъ и изтока. Чехите през 1927 г. искаха на своя сметка да построят такава свободна зона за търговията си съ Изтока. Самата история на Варненското пристанище говори че през него са минавали много от стоките и от страните около Дунава. А, че нашата страна се намира на търговския път и има естествени условия за транзита личи от факта, че при сегашното положение, когато нямаме никакви съоръжения, нито пък облекчения за транзита през България минават доста транзитни стоки и то съ ясна тенденция за увеличение.

Най-големия дял от този транзит отива от средна Европа и Румъния за Турция и Изтока. Това, обаче, е само единъ признакъ, че у насъ има всички условия за транзита, тъй като ние сме на пътя на Германия, Чехия и Полша към Ориента. Особено пък съ прокопаването на каналите Елба — Дунавъ и Рейнъ — Дунавъ, пътя от средноевропейските индустриални области до Ориента през Варна ще се скъси съ 1000 клм. спрямо този през Хамбургъ. Износът и вносът само между Германия и Гърция, Палестина, Египетъ и

Персия е срѣдно за 1926 — 1927 години — 550,000 тона. А отъ Германия за Турция износътъ само възлиза на повече отъ 80,000 тона. Отъ Турция за Германия — 60,000 тона. Тѣзи 140,000 тона вмѣсто да обикалятъ презъ Атлантическия океанъ и Срѣдиземно море могатъ много по-лесно, евтино и бързо да слѣзатъ по Дунава и отъ Варна да заминатъ за Цариградъ и другитѣ турски пристанища или обратно.

Нима поне 1/10 частъ отъ този обмѣнъ не би могла да мине по пѣтя презъ Варна? Стоката търси най-късия но и най-евтиния пѣтъ. Ето защо отъ наша страна остава само да направимъ коритото и водата само ще трѣгне по него. А именно въ Варна трѣбва да се създаде свободна зона, въ която кеятъ да бжде снабденъ съ всички механически съоръжения за бързо и евтино товарене и разтоварване на транзитнитѣ стоки, било то въ вагони или въ складове. Сжщитѣ съоръжения трѣбва да имаме и въ Русенското пристанище. Жп. линии Русе — Варна трѣбва да се приспособи за поемане на единъ значителенъ трафикъ въ дветѣ посоки. Такситѣ по превоза и претоварването трѣбва да бждатъ помалки отъ разноснитѣ презъ Браила — Галацъ или презъ Фиуме.

Тѣй като пълното обзавеждане на две свободни зони би изисквало много срѣдства, то като начало трѣбва на първо време да се механизиратъ до колкото е възможно сегашнитѣ пристанища въ Варна и Русе и се създадатъ митнически и тарифни улеснения на транзита. А когато държавата има финансовъ възможностъ да пристъпи къмъ изграждането на свободнитѣ зони, които ще бждатъ само отъ полза за Варна въ частностъ, така и за България, защото презъ тѣхъ ще минатъ не само транзитнитѣ стоки отъ и за Дунава, но и такива за черноморскитѣ пристанища, ще се създадатъ въ тази зона индустрии, които безъ да прѣчатъ на мѣстнитѣ такива, ще погълнатъ много отъ безработнитѣ ржце на гр. Варна. Такива зони Гърция създаде въ Солунъ и Пирея, безъ тѣзи пристанища да иматъ благоприятното положение на Варна.

Неоснователниятъ страхъ отъ лоши последици за родната търговия и индустрия не бива да спиратъ това наложително мѣроприятие, което е единствено и въ състояние да съживи Варна. Всички други мѣрки, леки за препоръчване и изпълнение сж само временни лѣкарства на единъ хронически боленъ организъмъ. Варна лежи на златния пѣтъ отъ Европа къмъ Истока и трѣбва да се прескочатъ само нѣкакви 220 клм., за да се мине отъ мѣтнитѣ води на Дунава върху вълнитѣ на Черно море и отъ тамъ къмъ богатитѣ пазари на Истока. Трѣбва, обаче, тѣзи 220 клм. да се направятъ лесно, евтино и бързо преодолявани, за да може Варна, като царица на Черно море да заеме онова мѣсто въ международната търговия, което ѝ е отредено отъ нейното мѣстоположение.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ГЕРМАНСКИЯ ИНСТИТУТЪ REICHSNÄHRSTAND

отъ
МИНЧО ЦОНЕВЪ

Създаването на германския институт за провеждане на плановото стопанство, така наречения Райхснеерщандъ като самостоятелен институт — регулаторъ на производството и пазара въ германското стопанство, е преминало презъ различни фази на развитие. Първото начинание за неговото създаване се отбелязва презъ пролѣтѣта на 1930 г., когато водачѣтъ Хитлеръ натоварва г. Валтеръ Даре да одѣлоти национал-социалистическата идеология по отношение на новата организация въ стопанството, което трѣбваше да дойде като отражение на новия мерогледъ на партията. Валтеръ Даре образува едно ръководно съвещателно тѣло, което имаше за задача да проучи народното стопанство и да го подготви за понататъшното му реформиране.

Въ началото на 1933 г., когато национал-социалистическата партия взе управлението, тоя съвещателенъ на първо време органъ се разширява, като доброволно се унифициратъ всички земеделско-стопански организации въ единъ съюзъ, чийто председателъ става Даре. По късно, презъ априлъ 1933 г., Даре поема ръководството и на държавния общъ съюзъ на земеделскитѣ кооперации райфайзенки, обединяващъ почти погълматата частъ отъ производството и търговията въ земеделското стопанство. Следъ това унифициране на всички земеделско-стопански организации, на 29.VI. 1933 г., Даре става министъръ по продоволствието на Германия. Презъ м. юлий с. г. съ законъ се даде изключителното право на Райха да реорганизира цѣлото земеделско стопанство по свой маниеръ. На 13 септемврий 1933 г. се създаде законъ за временното устройство на Райхснеерщандъ, като институтъ, който може да се мѣси въ търговията и въ опредѣлянето на ценитѣ на земеделскитѣ произведѣния. Създадениятъ институтъ Райхснеерщандъ имаше двойка задача. Първо, да обхване и реорганизира цѣлата търговия, свързана съ прехраната на народа и второ да осигури и подобри положението на германскитѣ селяни. За да се осигури подобряването хала на селянина и да се извърши успешна намѣса въ търговията, трѣбваше по възможностъ да се обхванатъ безупречно въ селско-стопанскитѣ организации всички селяни подъ върховното ръководство на Райхснер-

щанда и чакъ тогава да се започне провеждането на задачата за намѣсата въ пазарното устройство на земеделското стопанство. Райхснеерщандътъ представлява централизирана цѣлостъ отъ всички организации, свързани съ земеделското стопанство, образуващи едно самоуправително обществено тѣло — полуучреждение. Начело на това учреждение се назначава отъ концлера ржководителъ, нареченъ Райхсбауернфюреръ, който работи подъ прѣкия контролъ на министра по прехраната. Неговъ представителъ е така наречениятъ Райхсобманъ. Дватамата образуватъ централното управление на Райхснеерщандъ. Помощници на централното управление сж Щабсамтсфюреръ, който има пълни представителни права на института и Фервалтунгсамтфюреръ, който ржководи текущите работи на института.

Райхснеерщандъ обхваща 5 групи членове:

1. Всички, които работятъ и сж свързани съ работата въ земеделското стопанство, като напр. собственици на земи, наематели, членове на фамилиитъ, работящи въ стопанството, работници, чираци и т. н.;

2. Земеделскитъ кооперации, включително и тѣхнитъ съюзи;

3. Всички лица, участници въ търговията съ земеделски произведения и тѣхното обработване и преработване;

4. Всички общественни самоуправителни тѣла и тѣхнитъ членове, като напримѣръ за провеждането на колонизацията въ рѣдконаселенитъ краища, работническиятъ съюзъ на земеделскитъ работници, дружество за покровителството на вжтрешната колонизация и т. н.;

5. Всички пазарно-стопански съюзи (организацията на стопанскитъ съдружия), които ставатъ корпоративни членове на Райхснеерщанда.

Членуването и размѣритъ на членския вносъ въ Райхснеерщанда се опредѣлятъ автоматически съ специалния законъ, който опредѣля коя организация къмъ кой институтъ следва да се причисли. Необходимитъ сръдства за своето функциониране, Райхснеерщандъ набира отъ членския вносъ на организациитъ и отъ такситъ, събирани за правенитъ услуги на съюзитъ и тѣхнитъ членове. Членскиятъ вносъ и такситъ се опредѣлятъ отъ министра по продоволствието, въ съгласие съ министра на финанситъ.

На разположение на централното управление стоятъ два отдѣла чиновници. Единия нареченъ Щабсамтъ, подъ ржководството на Щабсамтсфюрера, е раздѣленъ на поддѣления съ свои ржководители по стопански, правни, междуселски, земеделско-стопански и др. въпроси, както и съ поддѣления по въпроситъ, отнасящи се до списанията, новинитъ, митологията, селската култура, кръвниятъ произходъ на германскитъ селяни и др.

Вториятъ отдѣлъ, нареченъ Фервалтунгсамтъ, включва предимно началническия кадъръ, начело на който стои Фервалтунгсамтсфюреръ. Тоя отдѣлъ е раздѣленъ на 4 отдѣления съ свои ръководители:

1. Райхсфервалтунгсхауптабтайлунгъ — управително отдѣление;

2. Отдѣление I — „Човѣкътъ“;

3. Отдѣление II — „Дворътъ“.

4. Отдѣление III — „Пазарътъ“.

Последнитѣ три отдѣления иматъ задачи за изпълнение въ три отдѣлни области.

Първото отдѣление се занимава главно съ защитата и подобренieto положението на работниците въ земеделското стопанство. Занимава се главно съ въпроситѣ относно стопанскитѣ и социалполитическитѣ отношения, засягащи работящитѣ маси. Напр. въпроситѣ относно отношенията между работодатели и работници; наемодатели, наематели и пренаематели; земеделско образование, култура, традиции, потребности, преселения и пр. Конструктивно, отдѣлъ първи е наследникъ на бившитѣ стопанско-политически организации и съюзи, като ги реорганизира по своему и ги подчинява въ изпълнение на общата задача, която си е поставилъ Райхснеершанда, а тя бѣше да се подпомогнатъ отдѣлнитѣ съсловия, браншове и лица, които сж се организирали по-рано въ свои собствени интереси и интереситѣ само на своитѣ собствени членове да служатъ изключително на интереситѣ на цѣлия германски народъ и на германското стопанство въ неговата цѣлостъ. Отъ бившитѣ организации и съюзи се образуваха специални квалифицирани организации, всѣка отъ които да изпълнява своя собствена задача, възложена му отъ централното управление.

Второто отдѣление, „Дворътъ“ се занимава главно съ подпомагане и покровителство на земеделско-стопанскитѣ предприятия по отношение на тѣхния инвентаръ и производство. Формулирани задачитѣ на отдѣлъ втори могатъ да се изразятъ както следва:

а. Грижи за почвата и растенията. Напр. обработката на нивитѣ, наторяване, просвѣта въ това отношение, провеждане на нови култури, покровителство на растенията, земеделски култури, мелиорация, лозарство и др;

б. Животновѣдство. Отглеждане и отхранване на крави, коне, овци, свини и др. домашни животни за работа, за млѣко, вълна, кожи и др. потреблениа въ стопанството;

в. Риболовъ;

г. Опити за научно организиране на стопанство;

д. Ветеринарна медицина;

е. Горско стопанство;

Още при образуването на Райхснеершанда, отдѣлъ втори наследи общественонравнитѣ самоуправителни тѣла и орга-

низации, като напримѣръ Земедѣлскитѣ камари, Пруската главна земедѣлска камара, Германския имперски земедѣлско-стопански съветъ и др. Отъ тѣхъ всичко се претопи въ единъ единенъ отдѣлъ, въ който тѣ загубиха цѣлата своя самостоятелностъ, а въ замѣна на нея получиха само задължения, които следваше да изпълняватъ, за да подпомогнатъ земедѣлското стопанство. Отдѣлъ втори получи като наследство неизмѣнени само стопанскитѣ области на бившитѣ земедѣлски камари.

Третия отдѣлъ „Пазарътъ“ има за задача да защитава и подобрява пазаритѣ. Всички професионални съюзи, отъ всички браншове на земедѣлското стопанство, като се започне отъ земедѣлцитѣ стопани-производители, търговцитѣ събирачи на тѣхнитѣ произведения, индустриалнитѣ предприятия за обработка и преработка на произведения отъ земедѣлски производъ, търговцитѣ на едро и дребно, кооперативитѣ и т. н., всичкитѣ ставатъ направо подчинени на отдѣлъ трети отъ Райхснеершанда. Земедѣлскитѣ произведения се калкулиратъ на земедѣлеца-производителъ, опредѣля имъ се производствена стойностъ опредѣля се и района, въ който могатъ да бждатъ продавани. Организацията на закупчицитѣ сжщо е опредѣлила районъ на закупчика. Това разпредѣление става отъ браншовия съюзъ, одобрено отъ централата. Събранитѣ произведения отъ закупчицитѣ се контингентирватъ за доставки на търговцитѣ на едро, на индустриалнитѣ предприятия или на съответнитѣ търговци на дребно за задоволяване консумативнитѣ нужди на производителното население.

Цѣлнитѣ институтъ на Райхснеершанда е раздѣленъ на 20 области, 514 окръга, а всѣки окръгъ на свои околийски представителства, които нѣматъ своя канцелария, а сж причислени къмъ съответнитѣ окръжия. Областнитѣ представителства сж организирани точно така, както е организирана и централата. Начело на всѣко областно представителство стои областенъ началникъ, който има представителни права за цѣлия институтъ въ границитѣ на своята областъ, нареченъ Крайсбауернфюреръ, съ свой замѣстникъ Крайсобманъ. Тия двама началници ръководятъ службата на всички отдѣли отъ Райхснеершандъ за своя окръгъ.

Най-малкитѣ поддѣления на Райхснеершанда сж мѣстнитѣ представителства, които иматъ свой ръководителъ, канцеларията на когото се намира въ окръжнето.

Докато се дойде до опредѣлянето на структурната сжщностъ въ организацията на Райхснеершандъ е имало редица законоположения, които постепенно сж я доусъвършенствували. Навсѣкжде е запазенъ, обаче, принципътъ на централизацията въ ръководството, като къмъ всѣки областенъ, окръженъ и околийски ръководители има назначени по 10 безплатни съветници, избрани отъ по-почтенитѣ селяни. Съгласно § 2 отъ

закона за временното устройство на Райхснеерщандъ, тоя институтъ и неговитѣ органи иматъ задачата и отговорността да поддържатъ и да помагатъ живата сила въ народа, неговото изхранване, благоденствие, заздравяване и т. н. Неговата главна задача и обектъ е селячеството и земеделското стопанство, земеделскостопанскитѣ кооперации, земеделскостопанската търговия, преработването и обработването на земеделскитѣ произведения и др.

Организация на земеделско-стопанскитѣ пазари.

Отъ досегашното изложение видѣхме, че Райхснеерщанда е една организация, която се мѣси въ всички стадии отъ дейността въ земеделското стопанство. Сжщността на тая организация може да се изрази като едно всеобхващащо самоуправително тѣло, което работи съ самостоятелно ръководство подъ държавенъ контролъ. Тая решающа характеристика за самостоятна уредба на самоуправителния принципъ важи не само за задачитѣ на института, но се корени въ самия Райхснеерщандъ, въ който изпълнението на опредѣлени задачи е прехвърлено на особени самоуправителни тѣла.

Това се проявява значително при уредбата на пазара за земеделски продукти, въ която взематъ участие самоуправителнитѣ тѣла, наречени пазарно-стопански съюзи. Законното основание за създаването на пазарно-стопанскитѣ съюзи е изразено въ § 3 отъ закона, на основание на който сж издадени редица разпореждания за по-значителнитѣ продукти на земеделското стопанство.

Отношенията между пазарно-стопанскитѣ съюзи и Райхснеерщанда значително се измѣниха презъ 1935 год. Дотогава тия съюзи стояха подъ прѣкия контролъ на министерството по продоволствието. Общото ръководство се извършваше отъ министъра. Райхснеерщанда бѣше отдѣленъ отъ тѣхъ. Следъ промѣната, всички съюзи и самоуправителни тѣла минаха като колективни членове подъ единното ръководство на Райхснеерщанда, чието влияние и значение нарастна. Всички тѣхни седалища, събрания, членове и т. н. останаха прѣко подъ общъ контролъ и ръководство на Райхснеерщанда.

Възъ основа на това законно опредѣление, съ особено нареждане се слѣха нѣкои отъ отдѣлнитѣ самоуправителни тѣла и съюзи, чиито задачи се сливаха съ тѣхната дейностъ, като се образуваха вмѣсто тѣхъ други съюзи, които по структура трѣбваше да отговарятъ на общата организация и на идеитѣ, легнали въ основата на закона за Райхснеерщанда.

Тия съюзи се намѣсиха въ следнитѣ области на земеделското стопанство: яйцевѣдство, вълна, картофи, захарно цвѣкло, вино, шира отъ грозде, гроздови продукти, грахови плодове, семена, готварски лукъ, продукти отъ градинарство, скотовѣдство, разсадници и птицевѣдство.

За нѣкои продукти има създадени специални наредби по опредѣлянето на ценитѣ, които се провеждатъ отъ специално създаденитѣ съюзи. Създадени бѣха петъ групи съюзи:

1. За яйцевѣдство и търговията съ яйца;
2. За биреното производство;
3. За картофеното производство;
4. За цѣвклопроизводството;
5. За градинарското производство.

Създаването на тия съюзи, бѣ една втора фаза отъ временното преминаване отъ една стара система на организиране къмъ новъ редъ, подчиненъ направо на Райхснєершандъ. Разликата между първото организиране на съюзитѣ и сега е тая, че по-рано ржководството на всички тия съюзи бѣше централизирано, а сега се децентрализира. Създаватъ се единъ видъ самоуправителни тѣла (зелбстфервалтунгсьорпершафтентъ), чиито задачи се ограничаватъ въ регулиране на пазарностопанскитѣ отношения, като се обхващатъ всички степени, които преминава продукта отъ производителя до консуматора. Тия самоуправителни тѣла обединени въ цѣлата страна, образуватъ така нареченитѣ главни организации (Хауптферайнигунгъ). Въ тѣхъ има специална категория, наречени стопански организации, каквито сж индустриалнитѣ предприятия, занимаващи се съ обработване и преработване на земеделски продукти.

Горепосоченитѣ петъ съюзи сж, както казахме, главни организации. Освенъ тѣхъ, има още четири други главни организации, съ които главнитѣ организации ставатъ всичко 9.

1. Главна организация на германското житно стопанство, което включва стопанскитѣ организации на ржженитѣ и житни мелнични индустрии, съ 20 стопански съюзи;

2. Главна организация на млѣкарскитѣ и млѣкопреработвателни предприятия и съюзи, организирани въ 18 стопански съюзи;

3. Главна организация на германското скотовѣдство, обединяваща 20 скотовѣдни съюзи;

4. Главна организация на германското яйчарство, обединяваща 20 яйчарски съюзи;

5. Главна организация на германското захарно стопанство, включително стопанскитѣ организации на германската сладкарска индустрия, съ 9 стопански съюзи;

6. Главна организация на германското картофено стопанство, съ 20 стопански съюзи;

7. Главна организация на германското градинарство и лозарство, съ 20 градинарски и лозарски съюзи;

8. Главна организация на германското бирено производство, съ 5 стопански съюзи;

9. Главна организация на германското рибно стопанство, безъ поддѣления.

Освенъ тия главни организации има още две стопански организации. Едната е стопанската организация на предприятията за производство на маргаринъ и искусствени мазинии, безъ поддѣлания. Втората е стопанската организация на предприятията за производство на фуражъ, употребяванъ за примѣсъ се естествения такъвъ, сжщо безъ поддѣлания.

Съ тия организации Райхснерщандтъ почти е постигналъ поставенитѣ си задачи до крайната цель на организиране. Съ течение на времето правятъ се известни корекции, но тѣ сж частични. Неизмѣнна отъ първоначалната си форма на организиране е останала само главната организация на житното стопанство, която още отъ самото начало получи своята окончателна форма. Съ закона отъ 1935 година, освенъ досега посоченитѣ организации, къмъ отдѣла „Пазарътъ“ сж присъединени и държавния съюзъ на кооперациитѣ типъ Райфайзенъ, както и стопанскитѣ организации на търговията съ вълна и коприна.

Структура и разчленяване на пазарно-стопанскитѣ съюзи

Отъ всички деветъ главни съюзи, шестъ иматъ свои окръжни подѣления. Всѣко отъ тия окръжни подѣления обхваща редица стопански съюзи. Въ областта на житното, картофеното, яйчарското и градинарското стопанство, съюзитѣ сж разчленени споредъ разчленяването на страната на 20 земедѣлски стопански съюзни области. Само съюзитѣ отъ захарната и бирената индустрии сж разчленени на поддѣления отъ организации на производителни, преработващи и търгуващи предприятия.

Организацията на млѣкарското стопанство има сжщо своя особена структура. До 15.IV. 1936 год. млѣкарскитѣ съюзи бѣха организирани на три степени. Първата най-нисша степенъ бѣше образувана отъ съюза на млѣкоснабдителнитѣ предприятия. Тѣ образуваха 69 съюзи, които бѣха обхванати въ 15 стопански съюзи, при всѣки отъ които имаше по една организация на ангросититѣ млѣкоснабдители. Тия 15 съюзи сж организирани въ свой главенъ съюзъ, къмъ който бѣха придадени още организацията за производство на трайни млѣчни произведения и организацията за производство на сирене. Следъ нареждането отъ 17.IV. 1936 год., тия последни две организации сж ликвидирани, като сж слѣти въ общата организация на главния съюзъ. Ликвидирани сж сжщо и съюзитѣ на дребнитѣ млѣкоснабдителни предприятия и на ангросититѣ, така че организацията на млѣкарското стопанство остава на две степени. Главната организация се раздѣля на 18 съюзи.

Организацията на скотовѣдното стопанство е проведена чрезъ едно тройно разчленяване. Най-нисшата частъ сж пазарнитѣ организации, които нѣматъ собствено самоуправление.

Тия организации сж мѣстни, обединяващи предприятията отъ кланицитѣ и месаритѣ. Тѣхниятъ брой възлиза на 46. Пазарнитѣ съюзи сж поддѣление на скотовѣдно-стопанскитѣ съюзи, които сж втората фаза на организации въ скотовѣдното стопанство. Тѣ обхващатъ въ всѣка земеделско-стопанска областъ всички скотовѣдни организации и тѣхнитѣ поддѣления. Такива 20 области иматъ 20 съюзи, които обединени въ едно образуватъ третия етапъ на организиране, централизирани въ главния отдѣлъ на съюзитѣ подъ названието главенъ съюзъ на скотовѣдното стопанство при Райхснеерщанда.

Главна организация на рибното стопанство нѣма онова етапно разчленяване, което се среща при организацията на скотовѣдното и млѣкарското стопанства. Нѣма и свои самостоятелни окржжни поддѣления. Рибното стопанство е представено направо чрезъ своя главенъ съюзъ при Райхснеерщанда, състоящъ се направо отъ съюза на отдѣлитѣ предприятия.

По сжщия начинъ сж представени съ своитѣ главни организации при Райхснеерщандѣ и организациитѣ на индустриитѣ за маргаринъ и за искусствени мазнини, които работятъ въ сѣтрудничество съ главнитѣ съюзи на житното стопанство и на захарното стопанство.

Решително значение за състава на главнитѣ организации при Райхснеерщанда иматъ окржжнитѣ съюзи, които стоятъ въ известни опредѣлени отъ рамкитѣ на закона отношения едни къмъ други. Главнитѣ съюзи стоятъ надъ окржжнитѣ. Тѣ назначаватъ органитѣ на окржжнитѣ съюзи, както и очертаватъ стопанскитѣ задачи, които окржжнитѣ съюзи ще следва да изпълняватъ. Главния съюзъ може да дава нареждания за изпълнение отъ окржжнитѣ съюзи или пъкъ да отмѣнява даденитѣ вече такива.

При всѣка главна организация сж обединени всички участници въ производството, обработката, преработката, и търговията до самото консумиране на даденъ продуктъ. Тия участници сж организирани членове при различнитѣ стопански съюзи. По-другъ е строежътъ на индустриалнитѣ организации при Райхснеерщанда. При тѣхъ сж организирани само индустриалнитѣ предприятия, заети отъ производството на даденъ продуктъ.

О р г а н и.

Главнитѣ организации, съ своитѣ стопански съюзи и стопански организации, иматъ редица органи, които сж задѣлжени да провеждатъ пазарно-стопанската политика на Райхснеерщанда. Въ зависимостъ отъ особеноститѣ на отдѣлнитѣ продукти, нагодени сж и съответно подходящи органи. Една и сжща категория органи при различнитѣ съюзи, дори и при единъ и сжщъ съюзъ сж натоварени съ различни функции.

Това отклонение отъ дейността имъ, разбира се, не толкова голѣмо, че да противоречи на общия строй и духъ на Райхснээрщанда. Напротивъ, всички органи сж така поставени, че да запазватъ единството въ организационната форма на пазарностопанския апаратъ. При пазарно-стопанската организация има следнитѣ органи: председателъ, съветници, представителствено събрание, общо събрание на членове, чиновници и единъ самостоятеленъ органъ, нареченъ Контингентцеле, което прави разпредѣление на продуктитѣ между отдѣлнитѣ предприятия и съюзи.

Решающо значение въ живота на пазарно-стопанскитѣ организации играе председателятъ. Той е отговорниятъ водачъ за организацията на пазаритѣ и проводникъ за изпълнението на възлаганитѣ имъ задачи. Председателитѣ на главнитѣ организации при Райхснээрщанда сж назначавани отъ Райхсбауернфюрера въ съгласие съ Министра по продоволствието. Председателятъ на главната организация ръководи всички по-нисши съюзи, като въ съгласие съ Райхсбауернфюрера назначава председателятъ на окръжнитѣ съюзи. Къмъ всѣки председателъ на главна организация има по единъ съветникъ, който е помощникъ на председателя съ свойтѣ съвети при провеждането на възложенитѣ задачи и същевременно има право да контролира неговитѣ действия. Съветникътъ има право да дава възражения противъ всѣко нареждане на председателя въ срокъ отъ две седмици, обаче нѣма управителни права. Управителъ и отговорникъ за управлението и дейността на съюзитѣ си остава председателятъ. Това важи за всички главни организации, съ тѣхнитѣ стопански съюзи, съ три изключения: при главната организация на житното стопанство, на маргаринената индустрия и на индустрията за искусствени мазнини, съветникътъ на председателя е отговоренъ органъ. Тамъ председателятъ е само изпълнител на нарежданията на съветника, посрѣдствомъ когото ръководи организацията. Съветникътъ — управителъ се опредѣля изъ срѣдата на председателитѣ на главнитѣ стопански съюзи и отъ представителитѣ на стопанскитѣ групи. При нѣкои организации, освенъ представителитѣ на организираниитѣ предприятия като членове има посочени представители на Райхснээрщанда и на консуматоритѣ, които взематъ участие при изработването и провеждането на съответнитѣ наредби и задачи на съюзитѣ, засягащи срѣдата, изъ която изхождатъ тия представителни членове.

При провеждането на наредбитѣ относно контингентиранието на количествата и особено при опредѣлянето на ценитѣ, съветникътъ може да опредѣля чрезъ одобрението отъ представителитѣ на предприятията известни суми, подъ форма на врѣхнини, които се заплащатъ отъ предприятията, които получаватъ известни облаги отъ тѣхната дейность. Това става,

когато за да се използва пълният капацитет на едни предприятия, се спира дейността на други, чиито предполагаеми печалби се плащат от фондовете, образувани от връхните на предприятията, които сж получили свръхпечалби, реализирани от използването на пълния си капацитет.

При някои главни организации и почти при всички стопански съюзи има образувани представителствени събрания. Тъ одобряват годишните равномѣтки за дейността на съюза. При главните организации, членовете на представителствения събрания се избират от различните стопански групи, посочени от председателя, въ съгласие съ Райхсбауернфюрера, като съветниците при съюзите не могат едновременно да бждат и членове на представителствения събрания. При стопанските съюзи, събранието се формира по сжщия начинъ, само че членовете се посочват от председателя на съюза въ съгласие съ съответния областенъ водачъ—Ландсбауернфюреръ.

Особенъ интересъ представлява органа на стопанската организация при индустриите за маргаринъ и за изкуствени мазнини. Тамъ е създадено специално контингентцеле, което има за задача да разпредѣля общите контингенти между отдѣлните членове.

Задачи на пазарно-стопанските съюзи

Главната задача на пазарно-стопанските съюзи се състои въ уреждането на пазарите. Понѣкога има частични отклонения, но тѣ сж въ зависимост отъ особеностите на пазара и на регулирането на самите продукти. Уреждането на пазарно-стопанските отношения отъ съюзите се извършва само въ вътрешния пазаръ. Регулирането на външно-пазарно-стопанските отношения става отъ специално за целта организирани учреждения, наречени Райхсцелета. Изключение прави само главната организация на захарното стопанство, която е натоварена съ правото да участва и въ организациите за уреждане цените на свѣтовните пазари. Тя има повече не държавни, а частно-стопански функции, получени още отъ бившата организация на захаропроизводителите, отъ които е създаденъ сегашниятъ главенъ съюзъ.

Въ цялото пазарно стопанство преобладава една система на регулирани отношения. Различаватъ се главни регулативни нареждания, които изхождатъ отъ базата на външно-стопанските пазарни отношения. Тѣ сж регулирания на количествата, които следва да се внесатъ или изнесатъ презъ границата и регулиране на цените, които следва да се определятъ следъ като сжщите количества сж вече преминали границата. Регулиране на производството става чрезъ контингентирание на количеството на декарите за засяване на захарно цвекло, хмелъ и пр.

Споредъ обобщението на германския авторъ Меркелъ, пазарно-стопанскитѣ съюзи сж нотоварени:

1. Да даватъ предписания за доставки, опаковки, изпращания, складирвания, издирвания на произведения и др.;

2. Урегулиране на съобщителнитѣ сръдства за превозъ на произведенията, подпомагане и улесняване на обработката, преработката и разпредѣлението на продуктитѣ;

3. Опредѣляне на условията за покупки, пресмѣтания на стойноститѣ и продажбитѣ;

4. Нареджания за начина, по който става сътрудничеството на членоветѣ на съюзитѣ, за да се получи еднаквостъ въ дейността имъ;

5. Опредѣляне основнитѣ цени и отклоненията отъ тѣхъ, за които се изисква съгласието на министра по продоволствието;

6. Мѣрки за защитата интереситѣ на консуматоритѣ.

Особенни правни задължения иматъ съюзитѣ на промишленитѣ предприятия въ Райхснєерщанда, които опредѣлятъ и броя на работницитѣ въ дадени предприятия, размѣра на производството и за запасяването на предприятията съ сурови материали, за да се осигурява работа за работницитѣ, разрешаватъ на дадени предприятия да работятъ и. т. н.

Райхсщелета.

Докато организацията на вътрешния пазаръ се ръководи отъ самоуправителнитѣ тѣла на участващитѣ стопански групи, чрезъ своитѣ стопански съюзи, организацията на външнитѣ пазари се ръководи отъ специални самостоятелни държавни учреждения, наречени Райхсщелета. Вътрешно-стопанската уредба на отношенията между стопанскитѣ групи и държавнитѣ органи на Райхсщелетата се контролиратъ, като се подпомагатъ и допълнятъ въ тѣхната дейность. Райхсщелетата сж държавно правни учреждения, подъ прѣкия контролъ, ръководство и влияние на Райха рєспєктивно на министра по продоволствието. Той назначава цѣлия ръководенъ и изпълнителенъ персоналъ.

До юлий 1937 година имаше 5 Райхсщелета: за яйца, за животни и животински произведения, за жито, за фуражни храни и за останалитѣ земеделско-стопански произведения, млѣчни продукти масла и мазнини и за градинарски и лозарски произведения.

Райхсщелетата сж организирани еднообразно. Тѣхната задача е двойна. Първо, тѣ урегулиратъ количествата продукти, които следва да има въ страната и въ зависимость отъ това разрешаватъ или не количествата за вносъ и второ, опредѣлятъ вносната цена, като я приравняватъ съ съществуващата вече цена на вътрешния пазаръ. Като допълнителна тѣхна задача е и снабдяването на страната съ запаси.

Относно първата задача, райхсцелетата тръбва да определят нуждитъ на вътрешнитъ пазари и чрезъ вносъ отъ чужбина да ги урегулиратъ. За да могатъ, обаче, да изпълнятъ тая си задача, тръбва да принудятъ не само търговцитъ вносители, но и самитъ производители отъ вътрешния пазаръ да предложатъ за продажба своитъ излишни произведения. Само така бѣше възможно да се хвърли единъ погледъ върху истинското положение на вътрешнитъ пазари и да се определи какви количества тръбва да се внесатъ или изнесатъ. Тоя начинъ на действие се реализирва по следния начинъ. Производителитъ въ страната се задължаваха да деклариратъ своитъ произведения на райхсцелетата, което става подъ формата на предложение за продажба по вътрешно-пазарна цена. Райхсцелето не купува предложената стока, а само определя нейната цена, като ако тя е по-евтина отъ ценитъ на външния пазаръ, заставя се производителя да я продаде на по-висока цена и разликата отъ цената да внесе въ специаленъ фондъ. Ако цената е по-скъпа, Райхсцелето продава стоката по-евтино, по определената ниска цена, а производителтъ си получава отъ фонда разликата до пазарната цена. Тия продажби ставатъ по нареждане въ определени срокове. Следъ изтичането на срока, ако стоката не е продадена, връща се разрешителното за продажба въ райхсцелето и стоката остава безъ право да бѣде продадена до второ разрешение. За вносителя отъ чужбина важи сжщото задължение. Той получава предварително отъ райхсцелето разрешение, че има право на вносъ отъ дадена стока въ страната. Следъ като реализира вноса, на границата представя фактура за покупната стойностъ на стоката. Опредѣля му се каква е разликата между цената на външния и на вътрешния пазаръ. Внася разликата отъ цената и по тоя начинъ цената на внесената стока се изравнява съ цената на сжщия видъ стока отъ вътрешния пазаръ. Тая разлика, внесена въ райхсцелето, се предава въ държавната каса. По тоя начинъ се отстраниха смущенията на пазаря, които произлизаха отъ колебанията на ценитъ отъ външнитъ пазари и които по никакъвъ начинъ не биха могли да се отстранятъ чрезъ митническата политика.

Райхсцелетата иматъ право да оставятъ вносната търговия на частнитъ търговци, но могатъ понѣкога и сами да извършватъ покупки направо отъ чужбина. Отъ практиката се е указало, че е по-изгодно покупките за вноса да се извършватъ отъ райхсцелетата, понеже се извършва на по-голѣми количества съ по износни цени и главно служи като политически инструментъ на стопанска почва.

По този начинъ става възможно, щото райхсцелетата да могатъ да регулиратъ вноса и главно да запасяватъ страната съ всички необходими стоки.

МЕЖДУНАРОДНАТА ИЗЛОЖБА ВЪ ВАРНА

Още от старо време и до днес Варна е билъ кръжопжитище на близка и далечна търговия. Презъ Варна за северъ и северозападъ е минавалъ единъ отъ най-оживенитѣ търговски пжтища на римската империя. Презъ Варна до Русе и отъ тамъ по Дунава Турската империя е била свързана съ европейския свѣтъ. Както се знае, първата желѣзопжтна линия на българска територия е била построената отъ английска компания Русе—Варненска желѣзница.

Днесъ Варна има сжщото централно мѣстоположение, особено като свързоченъ пунктъ между Черно море и Дунавъ. Цѣлата централна Европа проявява голѣмъ интересъ къмъ Дунава, който ще стане единъ видъ главната артерия на общителната ѣ система отъ желѣзници, шосета и канали. Отъ своя страна държавитѣ отъ черноморския басейнъ, главно подъ влиянието на Русия, обръщатъ погледитѣ си презъ Черно море къмъ Европа. Ето тѣзи потоци отъ търговия ще използватъ Варна не само като единъ транзитенъ градъ, но и като градъ изложба за произведенията си, съ цель сдѣлжитѣ да бждатъ улеснени. За щастие, това благоприятно положение на гр. Варна за единъ международенъ панаиръ е било преценено още презъ 1932 год., когато ръководители на държавни и общински учреждения и на частни предприятия въ гр. Варна, както и нѣкои частни лица членуващи въ Лигата за курорта Варна, сж се събрали и проучили тѣзи възможности. Така се породилъ идеята за уреждането на една мострена изложба въ гр. Варна и въ това отношение Варна има първенство, понеже Пловдивскиятъ панаиръ бѣше откритъ презъ 1934 год. Първитѣ мострени изложби презъ 1932, 1933 и 1934 год. въ Варна се приведоха отъ Лигата за курорта Варна. Презъ 1935 год. уреждането на мострената изложба се поема отъ Варненската търговско-индустриалната камара съ съдействието на Варненската градска община и Варненската популярна банка. Презъ сжщата година Н. В. Борисъ III, Царъ на Българитѣ взима изложбата подъ свое върховно покровителство. Презъ 1936 год. Варненската международна изложба е приета за членъ на Съюза на Международнитѣ Панаири въ Милаво и е призната съ законъ като единствена международна изложба въ България. На 14 юний 1938 год. Международната изложба въ Варна е узаконена като отдѣлна юридическа личностъ и нейниятъ правилникъ е утвърденъ съ специаленъ законъ.

Отъ 1932 днесъ се провеждатъ въ Варна вече 9 манифестации, които презъ последнитъ години добиха напълно международенъ характеръ. Това се вижда отъ следнитъ данни за изложителитъ и за изложбения теренъ:

Години	Изложители			Изложбенъ теренъ	
	Българи	Чужденци	Всичко	Палати	Незастроено мѣсто
1932	101	—	101	1.200 m ²	12.000 m ²
1933	161	—	161	1.200 .	12.000 .
1934	225	—	225	1.800 .	18.000 .
1935	1.200	—	1.200	4.500 .	36.000 .
1936	794	2	796	3.900 .	32.000 .
1937	768	18	786	4.500 .	36.000 .
1938	492	95	587	5.490 .	94.260 .
1939	353	80	433	5.304 .	67.164 .
1940				8.054 .	89.064 .

Числото на българскитъ изложители презъ последнитъ две години е показано по-малко отъ числото на изложителитъ презъ 1935—1937 год., но това не трѣбва да се взема като указателъ за упадъкъ на изложбата по две причини: първо, презъ годинитъ 1935—1937 участвуваха много дребни занаятчий и второ, защото различнитъ кооперации, които взеха участие въ Варненската международна изложба презъ 1938 и 1939 год., сж смѣтнати като индивидуални изложители, въпрѣки, че всѣка отъ тѣзи кооперации представляваше групировка отъ десетки производители.

За првъ пжтъ презъ 1936 год. взиматъ участие въ Варненската международна изложба и фирми отъ чужбина. Презъ 1938 г. Итало-Българската търговска камара въ София организира официалното участие на Италия въ изложбата, а вече презъ 1939 г. 70% отъ площта на новитъ палати бѣ заета отъ чуждестранното производство. Сжщитъ и нови изложители отъ чужбина изявиха желание да взематъ участие и въ 9-та Варненска Международна изложба презъ 1940 год. Така напиримѣръ, изложбената площъ въ палатитъ презъ 1940 год. е разпредѣлена по следния начинъ:

1. За Министерството на Земеделіето	504 квм.
2. За Съюза на Кооперациитъ	2000 квм.
3. За Албания	60 квм.
4. За Германия	387 квм.
5. За Гърция	270 квм.
6. За Румъния	700 квм.
7. За Съветска Русия	642 квм.
8. За частни изложители и др.	3.491 квм.
Всичко	8.054 квм.

Проявеният и увеличен интерес на чуждитъ държави къмъ Варненската международна изложба се обяснява преди всичко съ благоприятното географско положение на Варна, че е морско пристанище, че е лѣтовище отъ международенъ мащабъ и че е кръстовище на търговията между Европа и Близкия изтокъ, движуща се по най-удобния пѣтъ Черно море — Дунавъ, но същевременно този интересъ се подхранва и отъ всички изложбени удобства отъ най-модеренъ стилъ, които Варна предлага. Изложбеният теренъ е до самото море и е разположенъ въ единъ естественъ паркъ, а изложбенитъ палати по размѣри, архитектура и стилъ съперничатъ на палатитъ отъ най-прочутитъ международни изложби. Може би това обстоятелство накарва Румъния да си построи вече специална палата и други страни да подготвятъ постройката на собствени палати.

Изобщо Международната изложба въ гр. Варна разполага съ собственъ изложбенъ теренъ, находящъ се въ курортната частъ на града, върху която се построи х величествени изложбени палати и съ това се даде възможность на участващитъ изложители да представятъ мостритъ си въ привлекателни и удобни помѣщения, построени по последната дума на техниката. Новитъ изложбени палати съставляватъ началото на общъ конструктивенъ планъ отъ 10,000 кв. м. следъ привършването на които ще се съсредоточатъ на едно мѣсто всички отдѣли на изложбата. Въ установения общъ планъ сж предвидени специални мѣста за строежа на отдѣлни павилиони за чуждитъ държави. Височината подъ тавана на новитъ изложбени палати е 8.50 м. Залитъ се освѣтляватъ отъ голѣми прозорци 3×4.50 разположени на една височина отъ 5.50 м. Електрическата инсталация, водопроводната и канализационни такива сж изработени по най-модеренъ начинъ.

Ежегодното нарастване на търговския интересъ, който впрочемъ дава и вътрешното съдържание на международната изложба, проличава отъ следнитъ данни за посетителитъ и за сдѣлжитъ:

С д ѣ л к и		П о с е т и т е л и		
Години	Л е в а	Б ъ л г а р и	Ч у ж д е н ц и	В с и ч к о
1932	900.000	20.000	4.000	24.000
1933	1.400.000	20.000	5.000	25.000
1934	1.200.000	23.000	8.000	31.000
1935	2.500.000	65.009	10.000	75.000
1936	1.864.044	66.354	9.461	75.815
1937	3.620.376	100.952	6.541	107.493
1938	4.414.721	136.987	4.083	141.070
1939	8.000.000	133.887	4.601	138.488

Голѣма часть отъ посетителитѣ на Варненската международна изложба посещаватъ тази манифестация, за да извършатъ покупки или да сключатъ сдѣлки, друга часть отъ посетителитѣ желаятъ да се поставятъ въ връзка съ мѣстни или чуждестранни фирми, участващи въ изложбата, и въ последствие да сключатъ сдѣлки презъ течение на годината, а трета часть отъ посетителитѣ желаятъ да видятъ съ очитѣ си постиженията на нашето земедѣлие и на нашата промишленостъ, както и постиженията на чуждестранната техника.

Времетраянето на изложбата попада винаги къмъ края на лѣтото, което обстоятелство дава възможностъ на селскитѣ стопани да я посетятъ.

Презъ сѣщото време Варна е масово посетенъ отъ гости лѣтовници изъ цѣла България и отъ голѣмъ брой чужденци, които живо се интересуватъ отъ стопанскитѣ постижения на българския народъ, съ охота посещаватъ изложбенитѣ палати и отнасятъ съ себе си респектъ и уважение къмъ българския народъ, за който дотогава не всѣкога сж имали подобаващо мнение.

Всѣка година Варненската международна изложба се посещава отъ дипломатическитѣ представители на чуждитѣ държави въ България и отъ българскитѣ дипломатически представители въ странство, така че чрезъ тази изложба страната ни успѣва да се налага като сѣщо тѣй културна страна, каквито сж другитѣ.

Сжщественото доказателство за преуспѣването на Варненската международна изложба е нарастващо число на сключенитѣ сдѣлки. Така, ако сравнимъ цифрата на сдѣлките презъ 1932 год. съ тази презъ 1939 год. ще видимъ, че имаме десеторно увеличение. Презъ 1939 год. чуждестрани фирми сж извършили сдѣлки за около 4.000.000 лв. посрѣдствомъ тѣхнитѣ представители въ страната. Въ тѣзи цифри не влизатъ сдѣлките, сключени следъ закриването на изложбата, на базата на изложбенитѣ мостри. Ако и тѣ се включатъ, сумата на сдѣлките би се показала много по-голѣма.

По-значителни сдѣлки се извършватъ съ килими, мебели, розово масло, кожени издѣлия, домакински потрѣби, зърнени храни, тютюни, бижутерия, текстилни произведения, вина, индустриални артикули и др.

Сдѣлките, сключени отъ чуждестраннитѣ изложители презъ последнитѣ три години, засягатъ индустриални машини, земедѣлски машини, автомобили, електрически материали, радио апарати, оржжия, велосипеди, машинни потрѣби и др.

Въ Изложбения Комитетъ влизатъ Директорѣта на Търговията и промишленостѣта при Министерството на Търговията, единъ представител на Министерството на Земеделието и

държавнитѣ имоти, представителъ на Общия търговски професионаленъ съюзъ, представителъ на Общия индустриаленъ професионаленъ съюзъ, представителъ на Занаятчийски професионаленъ съюзъ, представителъ на Общия работнически професионаленъ съюзъ, представителъ на Общия съюзъ на земеделскитѣ задруги, Бюрото на Варненската търг.-инд. камара, Секретарьтъ на Шуменската земеделска камара и др.

Р.

ПАНАИРНОТО ДѢЛО ВЪ БЪЛГАРИЯ

отъ

Д-ръ Т. БЛИЗНАКОВЪ

Произходъ и развитие на панаиритѣ.

а) Изобщо.

Началото на панаиритѣ изобщо трѣбва да се търси въ най-старитѣ времена, когато за пръвъ пѣтъ се е появила размѣната. Понятието панаиръ въ днешенъ смисълъ на думата е тѣсно свързано съ представата за тържище, за пазарище изобщо, кждето ставатъ редовно срещи между производители и консуматори на стопански блага.

Ако пазарището се явява като срѣдство за редовното свързване на продавачитѣ съ купувачитѣ, кждето става изравняването на търсенето и предлагането, то повода за тѣзи срещи ще трѣбва да се търси въ онѣзи народни тържества, които сж били устройвани презъ време на божественитѣ празници. Събирането на много хора на едно мѣсто е било използвано отъ нѣкои по-предвидливи и съобразителни лица, които сж се отправяли за тамъ съ своитѣ най-разнообразни за онова време дребни излишци отъ оржжия, предмети за украса и пр., за да ги предлагатъ на стеклото се отъ разнитѣ краища на близката и далечна околностъ население. Такива сж били напимѣръ случаитѣ съ устройванитѣ религиозни празненства въ Делфи, Олимпъ или стария Римъ и неговата околностъ, кждето площадитѣ, предъ или въ сѣдство съ храмоветѣ, сж служили както за веселие, забави и разнообразни зрелища, така и за пазарища, мѣста за размѣна¹⁾. И наистина това е лесно обяснимо. Една стопанска размѣна е възможна само тогава, когато имаме мирновременна обстановка, при която отдѣлнитѣ лица се гледатъ по-между си не като врагове, а като равноправни членове на едно човѣшко общество. Тази психологическа обстановка продължава и се засилва сжщо така и презъ по-късни времена, особено въ епохата на появата и разпространението на християнството. Христовото учение на смиреностъ и любовъ къмъ ближния е указало извънредно много своето благотворно влияние въ тази насока. То е съдействувало въ голѣма степенъ за смечаването на отношенията между дошлитѣ отъ разни краища на страната

¹⁾ Märkte und Messen. Handwörterbuch der Staatswissenschaften. B. VI, S. 482. Jena, 1925.

посетители, които, обзети от чувството на набожност, сж се гледали по-между си като братя. Съ течение на времето населението започва постепенно да гледа на тѣзи религиозни срещи и църковни празници не само като такива, които задоволяватъ душевния му миръ и религиозно чувство, но и като на мѣсто, кждето една частъ отъ него може да намѣри между другото и желанитѣ отъ него предмети, а друга частъ да продаде излишека отъ богатата си. И докато първоначално размѣната е имала случаенъ характеръ, впоследствие тя става редовна, постоянна. По този именно начинъ сж изникнали пазарищата, а отъ тамъ и панаиритѣ. Ето защо и думата панаиръ въ чуждитѣ езици „Messe“ на нѣмски, „foire“ на френски, „fair“ на английски и „fiere“ на италиански има двойко значение: едното означава божествена служба, а другото панаиръ въ стопански смисълъ на думата.²⁾

Постепенното развитие на стопанската размѣна дава своето отражение върху занятията на населението, частъ отъ което започва да се отдава предимно въ изработката на онѣзи предмети, които най-много се търсятъ и продаватъ на споменатитѣ вече религиозни празници. Съ течение на времето тѣ се откъсватъ отъ другата си работа и се посвещаватъ изключително въ усъвършенствуване на избранитѣ отъ тѣхъ занаяти. Посветенитѣ на занаятитѣ лица, наредъ съ църковнитѣ сборове, сж посещавали и нѣкои отъ своитѣ съселяни, на които сж предлагали производството си, въ замѣна на селско-стопанскитѣ имъ произведения. По-късно, обаче, когато занаятчийското производство се усъвършенствува и по време на църковнитѣ празници, сборове и пазари бива търсено все повече и повече, оформяващото се като съсловие занаятчийство предпочита да се не връща обратно по домоветѣ си, а да остава на мѣстото, кждето е пазарището, и тамъ да изработва предметитѣ си, пласмента на които е вече осигуренъ всрѣдъ идващитѣ на него тѣхни съселяни — богомолци. По такъвъ начинъ пкъ се зараждатъ много отъ градоветѣ, било покрай манастиритѣ, било покрай нѣкои крайбрѣжни мѣста, кждето пристигането на нѣкои параходи или кервани съ стоки е било съпроводено тоже съ организирането на особени тържества съ религиозенъ характеръ, било най-сетне на нѣкой кръстопътъ или стратегически пунктъ въ землището, или около жилището на нѣкой владетель.

Съ развитието и процътяването на градоветѣ, съ засилването на занаятчийството и организирането му въ разни цехове, съ създаването на разнитѣ права и привилегии на градското население, селското население продължава да обработва земята си, да изкарва храни, плодове, вина, зеленчуци, добитъкъ и др. селско-стопански произведения и да ги пред-

²⁾ Ibidem, S. 482.

лага на градското население, въ замѣна на изработенитѣ отъ него занаятчийски такива. Тази размѣна въ града става вече редовна, първоначално презъ установени дни отъ седмицата (седмиченъ пазаръ), а по-късно и презъ установени периоди отъ годината (годишенъ пазаръ). Тѣзи последнитѣ ставатъ обикновено следъ прибиране на реколтата, или въ началото на пролѣтътъ, преди започване на усилената полска работа. Интервалитѣ отъ време обаче даватъ възможностъ на градскиятъ занаятчия, при липса на поръчки, да работи готова стока предназначена за годишнитѣ пазари, за панаири.

Не ще и дума, че за да могатъ панаиритѣ да процътватъ, необходимо е било търговията въ голѣмитѣ панаирни градове да бжде благоприятствувана, било чрезъ намаление на митата, било чрезъ смекчаване на съответнитѣ градски права, било чрезъ гарантиране свободитѣ и правата на дошлитѣ въ тѣхъ търговци да складирватъ стокитѣ си, било по други нѣкой начинъ. Че наистина това е било така се вижда отъ съхраняването въ Лайпцигската община писмо на Маркграфа Дитрихъ Фонъ Ландсбергъ, владетель на града презъ срѣдата на XIII вѣкъ, въ което изрично се обещава административна защита на всички търговци, които пжтували съ стокитѣ си за Лайпцигския панаиръ, дори и когато тѣ произхождали отъ неприятелски страни.³⁾ Все къмъ тѣзи мѣрки благоприятстващи посетителитѣ на панаиритѣ ще трѣбва да се споменатъ и разпорежданията на други власти за освобождаване на сжитѣ отъ арестъ, заради тѣхнитѣ задължения, които не сж резултатъ отъ панаирни сдѣлки. Нѣщо повече: голѣмитѣ панаири сж могли да бждатъ посещавани дори и отъ престѣпницитѣ и изгнаницитѣ. Нарочно учреденитѣ панаирни власти и панаиренъ сждъ пъкъ сж били натоварени да се грижатъ за реда и правата чрезъ раздаване на бързо и специално правосъдие противъ неизправнитѣ длъжници. По такъвъ начинъ се слага началото на опростеното сждопроизводство отнасящо се до търговията. Отъ тукъ води началото си и новото търговско право.

Безспорно е, че голѣмитѣ панаири указватъ своето благотворно влияние върху културата на тогавашното население, както и върху формирането на съсловното търговско съзнание и търговски моралъ всрѣдъ посетителитѣ търговци. Редовното задружно посещение на панаира, общуването и срещитѣ съ търговцитѣ отъ разни страни развива у тѣхъ корпоративния духъ, а формирания се вече търговски моралъ—чувството на отговорност и изпълнение на поети задължения. Тѣй като за продажбата на нѣкои видове стоки сж били фиксирани опредѣлени дни на панаира, то много логично е, че около тѣзи дни сж били съсрѣдоточени и всички плащания на заку-

³⁾ W. Ludwig. Die Leipziger Messen. S. 17. Berlin. 1930.

пенитъ стоки. По този начинъ голѣмитъ панаири ставатъ мѣсто за срочни плащания на поети задължения отъ сключенитъ на него търговски сдѣлки. Като последица отъ това пѣкъ се явява и полицата, гарантираща своевременното уреждане на тѣзи задължения презъ панаирнитъ дни (пролѣтъ и есень) или предсрочното имъ такова, чрезъ сконтиране на сжщата. При по-нататъшното развитие на нѣкои панаири, като Лионския напимѣръ, се дава преднина на сключването на паричнитъ сдѣлки, како стоковата търговия се изоставя на по-задень планъ. Другаде пѣкъ, такъвъ е случая съ Генуезцитъ, биватъ организиранни панаири, които иматъ за задача да обслужватъ изключително паричната търговия, безъ да има на лице стокова такава. По този именно начинъ голѣмитъ стокови панаири сж сложили началото и на паричнитъ тържища⁴⁾.

Многобройнитъ открития на науката презъ миналия вѣкъ и тѣхното приложение на пактика дадоха своето отражение върху стопанското развитие на западно-европейскитъ страни. Изнаиърирвани панаири, които иматъ за задача да обслужватъ предизвикаха нови методи въ дотогавашния начинъ на производството и размѣната. Вмѣсто индивидуалното производство се яви машинното, което даде възможность да се приготвятъ готови стоки или полуфабрикати, притежаващи както еднакъвъ външенъ видъ и цвѣтъ, така и единъ и сжщи вътрешенъ съставъ и други качества и то въ многобройни количества. Строежа на желѣзницитъ скжси по време разстоянието между отдѣлнитъ производителни и консумативни центрове, улесни съобщенията презъ всѣко време на годината и осигури безопасния транспортъ на стокитъ, дори и въ най-отдалеченитъ краища на разнитъ държави. По такъвъ начинъ типовото производство направи безпредметни масовитъ предлагания на стоки, а усъвършенствуването на желѣзницитъ и добритъ шосета — излишни дългитъ кervани отъ стоки за и отъ панаира. Паралелно съ това се наложи и измѣнение въ дотогавашния начинъ на търгуване. Вмѣсто търговеца да посещава единъ или два пѣти презъ годината панаиритъ и тамъ да закупува необходимитъ му количества стоки, той бива посещаванъ на самото мѣсто отъ представителитъ на зародилитъ се вече фабрики, които му предлагатъ образцитъ на произвежданитъ отъ тѣхъ стоки, по които той да направи своитъ порѣчки. Появяватъ се вече и борситъ, изложбитъ и складоветъ отъ образци съ типови стоки, които даватъ възможность да се види най-разнообразното промишлено и земеделско производство. Всичко това направи безпредметни стоковитъ панаири и ние виждаме вече тѣхния упадѣкъ и постепенно изчезване. Вмѣсто тѣхъ изникватъ *мостренитъ панаири*, кждето производителитъ фабриканти донасятъ своитъ колекции отъ мостри

⁴⁾ Märkte und Messen S. 484.

на производството си, излагатъ ги подъ единъ покривъ съ тия на своитъ колеги и предлагатъ на дошлитъ съ чанта и куфаръ купувачи да изготвятъ по тѣхъ, въ уговоренъ помежду имъ срокъ, желаното количество стоки, което тѣ се задължаватъ да предадатъ въ мѣстожителствата имъ.

б) Въ България.

Произхода и развитието на панаиритъ въ България не се отличава въ общитъ имъ линии отъ тия на западно-европейскитъ държави. Само че тѣ се явяватъ въ една по-късна епоха. И въ България първитъ тържища водятъ началото си отъ разнитъ мѣстни празници, и у насъ около тѣзи храмове и оброчища се зараждатъ градоветъ, и въ нашата страна военитъ лагери, пѣтища и кръстопѣтища слагатъ началото на градоветъ, а покрай тѣхъ и на пазаритъ. Така още по времето на римския императоръ Траянъ (98—117 г.) на Балканитъ сж сѣществували вече градове, въ срѣдата на които се намирали пазарнитъ площи, около които сж се издигали храмове и другитъ по-важни обществени постройкы. На тѣзи именно пазарни площи сж се сключвали всички важни търговски сдѣлки и сж се обсъждали всички въпроси свързани съ управлението на града.⁵⁾

Презъ по-късна епоха, по време и следъ покрѣстването на българитъ, въ царуването на Бориса и Симеона, се създаватъ монастирскитъ храмове, образуватъ се монастирски стопанства и монашески братства, които обработватъ монастирскитъ земи. Наредъ съ учреденитъ въ градоветъ пазарища, и при монастиритъ се устройватъ тържища и то по време на храмовия празникъ на сѣщитъ. И около монастирскитъ стени ставатъ сборове, на които идва населението отъ разнитъ части на страната ни. Идвайки на поклонение, тѣ носятъ съ себе си разни подарѣци за монастирския храмъ, които впоследствие биватъ разпродавани заедно съ производството на монастирскитъ стопанства. Все тамъ или на градскитъ пазарища сж се продавали стокитъ на знатнитъ, които наредъ съ монастирскитъ, сж имали предимство предъ тѣзи на обикновенитъ търговци или производители, които е трѣбвало да заплащатъ известни суми за правотъргуване⁶⁾. Типиченъ примѣръ въ това отношение имаме съ Бачковския манастиръ „Св. Богородица“, основанъ презъ 1033 год. и разполагащъ съ хиляди декари ниви, лозя, гори, ливади и др. имоти. И до сега на храмовия му празникъ, 28 августъ, идватъ богомолци отъ цѣла южна България, които следъ привѣршване на боже-

⁵⁾ Проф. Б. Филовъ. Римското владичество въ България. Стр. 38—39. Бълг. Ист. Библиотека, год. I. София, 1928 г.

⁶⁾ Юр. Юрдановъ. История на бълг. търговия до Освобождението. Стр. 34. София, 1938 г.

Ствената служба по установена от незапомнени времена традиция, се отдават на игри и забави, следъ което на връщане отнасятъ съ себе си по нѣкой предметъ за споменъ. И до сега нѣкои габровски занаятчи съ умиление и тъга си спомнатъ за добрия „алъшъ-веришъ“, който тѣ нѣкога сж правѣли на Троянския манастиръ, по време на храмовия празникъ „Св. Богородица“.

Презъ още по-късна епоха, презъ време на турското владичество въ България, градоветъ започватъ да се оформяватъ все повече и повече като административни и военни единици и търговски центрове. Тѣ ставатъ мѣста на постоянни или периодически тържища, където селското население идва по необходимостъ да продава своето производство. Такива сж били панаиритъ въ Неврокопъ, Сересъ, Пиротъ, Пазарджикъ, Асеновградъ, Ст. Загора, Казанлъкъ, Сливенъ, Карнобатъ, Ески-Джумая, сега Търговище, Узунджово (Хасковско) и др. Най-прочутитъ сж били, обаче, панаиритъ въ Узунджово и Сливенъ отъ южна България и Ески-Джумая отъ северна България.

Сливенскиятъ панаиръ води своето начало презъ времето на второто Българско царство, когато при ежегоднитъ празници на манастирчетата, известни подъ името „Малката Света Гора“, сж се стичали въ града Сливенъ поклонници и търговци отъ околността. Около тѣзи манастири сж ставали сборове, а следъ разсипването имъ отъ турцитъ, сж се превърнали впоследствие на панаири. Отъ многото сборове — панаири по-ярко е изпъквалъ този въ гр. Сливенъ, който се и закрепва, докато другитъ изчезватъ. Панаиретъ въ Сливенъ е траялъ цѣлъ месецъ — отъ края на юний до края на м. юлий. Приготовленията за този панаиръ сж почвали още отъ м. май, презъ което време въ града сж идвали търговци отъ Самсунъ, Синапъ, Трапезундъ, Смирна, „арапи“ отъ Арабия, „моралий“ отъ гръцкитъ острови, „нѣмци“ отъ Австрия, „бошнаци“ отъ Босна и Херцеговина и др. внѣ отъ българитъ, арменцитъ, евреитъ и турцитъ отъ вътрешността на Турската империя въ Европа.... За да има Сливенъ такъвъ голѣмъ панаиръ е помогнала развитата въ него промишленостъ, съсредоточенитъ презъ града съобщения отъ Цариградъ — Одринъ за североизточна България, за пристанищата на Дунава въ крайморското му (долно) течение и търговскитъ срѣдища въ Трансилвания и Влашко.... Ами Бое, който дошълъ въ Сливенъ презъ 1837 г. забелѣзва, че тукъ се е състоялъ единъ отъ най-значителнитъ панаири на Румелия. „Имахме, казва той, нещастieto да бждемъ именно презъ тоя панаиренъ сезонъ въ Сливенъ, защото града биде тѣй препълненъ, че неможахъ да намѣря мѣсто, та спяхъ въ пощата“. Отъ приведения цитатъ се вижда, че тогавашнитъ 35 сливенски хана не сж били достатъчни да побератъ дошлитъ отъ разни страни търговци на панаира, още повече, като се вземе предвидъ, че болшинството

отъ тѣхъ сж прекарвали при приятели и познати у частни домове.⁷⁾

А ето какъ френския пжтешественикъ Бланки описва Узунджовския панаиръ, началото на който ще трѣба да се дири още въ XVI в. и който е траялъ цѣль месецъ, отъ 15 септемврий до 15 октомврий.

„Ние често срѣщаме дълги върволици коли, теглени отъ волове или биволи, конници, нѣколко камили товарени съ стоки и въоржжени пешаци, които отиваха на панаира. Еднообразието на дългия пжтъ щѣше да ни се види трудно, ако не бѣхме възседнали коне рахванлии, съ които можахме да извървимъ много пжтъ безъ умора. За щастие, тоя вървежъ е общъ на конетѣ въ България, а у нѣкои е така приятенъ, щото едвамъ се усѣща изминатото разстояние. Най-после ни се показва Узунджово. Никаква обществена сила, никаква видима полиция не се грижеше за това грамадно стечение на повече отъ 50,000 души, кждето не престана да царува най-свършенния редъ. Гърци и българи, молдавци и власи, турци и перси, австрийци и руси, евреи и християни се намираха тамъ събрани и живѣха въ свършенна хармония, безъ друга цель, освенъ да направятъ добри гешефти и да спечелятъ пари. Консулитъ на разнитъ европейски велики сили бѣха пристигнали, за да бдятъ върху интереситъ на своитъ сънародници; нашитъ (францускитъ) блещѣха съ своето отсъствие.

Поради върлуването на многобройнитъ шайки, главно въ Ст. Планина и Срѣдна гора панаира се намалява отъ 19 вѣкъ насамъ на 15 дни (отъ 15.IX до 1.X.) Закритъ е билъ презъ 1875 г.

Ески Джумайскиятъ панаиръ датира отъ XVII в. Той води началото си отъ организиранитъ на празника „Св. Георги“, тържества, надбѣгване съ коне край града, поради което първоначално се е наричалъ „кушия“. Населението отъ града и околията се е стичало да гледа тѣзи надбѣгвания съ хубави коне и устройванитъ все по случай сжщия празникъ пехливански борби и игри. Първоначално населението, предимно турци отъ Разградъ, Шуменъ, Ески Джумая и др. е идвало само да се весели и радва на хубавитъ коне и се е връщало доволно отъ онова що е видѣло и преживѣло. Презъ 1810 г. обаче, единъ непознатъ търговецъ отъ Русе за првъ пжтъ донася на кушията сандѣци и зебла, които бързо разпродава. На следната година сжщия търговецъ донася повече и различна стока, която продава въ една будка до кушията. Наредъ съ него и другъ търговецъ отъ Търново донася и продава манифактурна стока. На третата година тѣзи двама търговци нареждатъ вече дюкяни. Тѣхниятъ примѣръ бива скоро последванъ и отъ други оседнали търговци презъ последва-

⁷⁾ Д-ръ С. Табаковъ. Градъ Сливенъ, т. III.

щитѣ години, до като презъ 1814 година площада на кушията бива покритъ съ дюкяни и придобива характеръ на пазаръ посещаванъ съ ежегодно увеличаващи се търговци отъ страната и странство.⁸⁾

Ески Джумайскиятъ панаиръ се е откривалъ на Георгьовденъ и е траялъ две седмици. Презъ 1874 година Дунавскитѣ параходи сж стоварили въ Русе 500,000 кгр. разни стоки предназначени за панаира. Много по-голъмо количество стоки сж пристигнали на сжщия отъ Цариградъ презъ Варна, както и презъ Балкана съ керванъ отъ Солунъ, Одринъ и др. мѣста. Отъ Австрия сж били донесени голѣми количества специални кронщадски стоки, като: ремици, груби платове, метални издѣлия, шарени ракли (сандъци за булки), четки и др., сетне виенски шалове, манифактурни стоки, шамповани кърпи за глава, изкуствени цвѣтя, силезийски платна (сукна), цигарени книги, желѣзни коси отъ Щаеръ, чешка стѣклария и пр., както и разни химикали, мастила и др. Били сж донесени памучна прежда отъ Манчестеръ, английски тюрбани, френски яшмаи и разни копринажи, евтени памучни платове отъ Саксония, червени фесове отъ Елберфелдъ, метални издѣлия отъ Рейнъ, джебни и стенни часовници отъ Шварцвалдъ, желѣзни и месингови брави отъ Русия и пр.

Отъ мѣстнитѣ произведения донесени сж били памучни платна съ шарени краища отъ Ст. Загора, покривки съ червени ивици, синьо и бѣло кариани платове, кафяво украсени материи отъ Пирдопъ, обикновени желѣзарски издѣлия отъ Габрово и Шуменъ и пр.⁹⁾ Освенъ желѣзарски (ножарски) издѣлия, Габровскитѣ търговци и занаятчий сж носили по разнитѣ по-голъми панаири голѣми количества гайтанъ, чехларски, обушарски и др. занаятчийски издѣлия. Така презъ 1856 год. на Узунджовския панаиръ сж били отнесени 150 бали гайтанъ отъ по 200 пакета всѣки единъ, а на Пиротския панаиръ десетки конски товари съ еминии, чехли, обувки, които сж били продавани на едро, главно на търговци отъ Босна. Продажбата е ставала въ брой и на тесте, въ което влизали по 2 чифта отъ 5 голѣмини. Срѣдната цена на тестето презъ 60-тѣхъ години на миналото столѣтие била 150 гроша.¹⁰⁾

Освенъ тѣзи голѣми стокови панаири, чиято слава се е разнасяла извънъ предѣлитѣ на обширната нѣкога турска империя, сжществували сж, както се каза вече, и други стокови панаири, на които сж изнасяни за проданъ само манифактурни, колониални и др. подобни стоки, известни подъ името „туджаръ панаири“, защото сж били посещавани отъ

⁸⁾ Dr B. K. Damyanoff. Der Hausierhandel und das Marktwesen in Bulgarien. S. 75. Leipzig. 1898.

⁹⁾ F. Kanitz. Donaubulgarien und der Balkan. B. III. S. 291. Wien.

¹⁰⁾ Д-ръ П. Цончевъ. Изъ Стопанското Минало на Габрово. Стр. 242 и 314.

крупни търговци идващи отъ Мала-Азия, Бѣломорскитѣ острови, Босна и Херцеговина, Сърбия, Румѣния, Гърция и др. държави. Тѣ обаче сж идвали повече да продаватъ своитѣ стоки, отколкото да закупуватъ мѣстнитѣ такива. Независимо отъ тѣхъ или едновременно съ сжщитѣ сж били откривани и панаири за добитѣкъ, кждето сж се изнасяли за продажъ всѣкакви еднокопитни и двукопитни животни, главно коне, едѣръ и дребенъ добитѣкъ. Тѣзи панаири сж известни подъ името „хайванъ панаири“ или още „сѣръ панаири“. ¹¹⁾

На каква сума възлиза донесенитѣ по панаиритѣ стоки и добитѣци е много мжчно да се установи. Като се вземе предъ видъ обстоятелството, че стоковитѣ панаири сж изобилствували съ голѣми количества разнообразна, хубава и въ нѣкои случаи доста скжпа стока, като кадифета, атлази, шалове, сѣрмени дрехи, кожухарски издѣлия и др., не би било далеко отъ истината, ако се приеме че стойността на стокитѣ въ голѣмитѣ панаири е достигала 100-тѣхъ милиона лева и че на тѣхъ, кждето сдѣлжитѣ сж се сключвали въ брой, се е вършилъ единъ оборотъ отъ нѣколко десетки милиона лева. Въ тѣзи цифри влизатъ и платенитѣ суми за наеми и разни такси, съ каквито сж били обременени търговцитѣ.

Причинитѣ, които предизвикаха упадѣка и изчезването на западно-европейскитѣ стокови панаири не закѣснѣха много да дадатъ своето отражение и върху упадѣка на посоченитѣ по-горе стокови панаири въ Бѣлгария. Стопанскитѣ животъ въ Европейска Турция не остана неповлиянъ отъ промѣнитѣ, които се извършиха въ начина на производството и размѣната въ Европа, още повече че европейскитѣ държави се ползуваха съ известни привилегии отъ турското правителство. Мѣстното занаятчийско производство постепенно се измѣстваше отъ европейскитѣ фабрики и полуфабрикати, които нахлуваха въ голѣми количества въ Турция. Създадоха се и специални чуждестранни търговски кжщи въ по-голѣмитѣ градове на страната, кждето мѣстното население намираше търсенитѣ отъ него и задоволѣващи вкуса му стоки. Чрезъ тѣзи последнитѣ, европейскитѣ фабриканти внасяха презъ всѣко време на годината желанитѣ количества стоки, които посрѣдствомъ прокаранитѣ вече тукъ-тамъ желѣзници и подобрени шосета се предаваха на търговцитѣ отъ по-малкитѣ градове. Тѣзи последнитѣ не рискуваха, че стокитѣ имъ нѣма да бждатъ продадени, защото набавяха само онова количество отъ разнитѣ видове стоки, за краткия пласментъ на които бѣха сигурни. При по-голѣмо търсене на стокитѣ, бѣха спокойни че ще могатъ да ги доставятъ направо отъ индустриалеца или отъ ан-

¹¹⁾ Панаиритѣ и пазаринитѣ дни въ южна Бѣлгария преди Освобождението. Извѣтъкъ. Д. Ихчиевъ. Списание на бѣлгарското Икономическо дружество. г. XII Стр. 604 — 609. София.

гросиста въ едно кратко време и задоволятъ по такъв начинъ клиентелата си. Всичко това се отрази гибелно върху върху стоковитѣ панаири въ България. Едни отъ тѣхъ „туджарѣ панаиритѣ“, изчезнаха за винаги още преди Освобождението ни (Узунджовския, Сливенския, Асеновградския, Ст.-Загорския и др.), а други се помъжиха да се приспособятъ и нагодятъ къмъ новитѣ условия като станаха смѣсени панаири и ограничиха дейността си въ рамкитѣ на околната на административния ѝ центъръ, или въ краенъ случай, и на съседнитѣ на мѣстонахождението на панаира околии.

По такъв начинъ отъ прочутитѣ нѣкога стокови панаири остана само спомена за тѣхъ. Днесъ въ страната ни сѣществуватъ въ всички околійски градове панаири за всѣкакви стоки и добитѣкъ, които обикновено ставатъ два пѣти презъ годината (пролѣтъ и есень). Освенъ градоветѣ, и нѣкои села сѣ открили панаири предимно за добитѣкъ, но които се посещаватъ и отъ амбулатни търговци. Повечето отъ тѣхъ, обаче, сѣ извикани на животъ не отъ нуждитѣ на стопанството, а отъ желание на общинскитѣ управници да засилятъ приходитѣ на общинитѣ си отъ разнитѣ такси, които се събиратъ отъ продавачитѣ и купувачитѣ. По настоящемъ (1940 г.) въ страната сѣществуватъ 198 годишни панаири, независимо отъ църковнитѣ сборове, които сѣ безъ значение за сѣщитѣ.

Почти всичкитѣ панаири сѣ за добитѣкъ и стоки. Тия въ градоветѣ и нѣкои по-голѣми села, по стара традиция се посещаватъ отъ оседнали търговци и занаятчи, независимо отъ амбулантнитѣ търговци, дейността на които е съсредоточена изключително по седмичнитѣ пазари и панаири.

Тукъ му е мѣстото да се отбележи сѣщо така, че до като за панаиритѣ преди Освобождението нѣмаме данни, отъ които да се види каква е тѣхната законодателна регламентация и вътрешно устройство, то една отъ грижитѣ на новосъздаваната българска държава е била да уреди по законодателенъ пѣтъ панаиритѣ въ България. Създава се специаленъ законъ за тържищата презъ 1880 година, който впоследствие се допълва съ закона отъ 15.II. 1883 г., а по-късно се замѣня съ Нар. законъ за тържищата и изложбитѣ отъ 28.IX. 1935 г. И презъ втория периодъ отъ развитието на панаиритѣ у насъ могатъ да се отбележатъ два момента: 1) бързо и безразборно откриване на панаири въ градове и села безъ всѣки пѣтъ тѣхното откриване да има своето стопанско оправдание и 2) ограничение въ откриването на панаиритѣ и закриване на сѣществувачи вече такива, които не отговарятъ на най-минималнитѣ санитарно-ветеринарни изисквания и най-елементарни условия за една правилна търговия, следователно сѣ и безъ особено значение за народното ни стопанство.

Като трети етапъ въ развитието на панаиритѣ въ България ще трѣбва да се посочи на

Мостренитѣ панаири

които подобно на западно-европейскитѣ такива не закѣснѣха да изникнатѣ и въ нашата страна. Идеята за мостренитѣ панаири у насъ ще трѣбва да се дири въ първото българско земеделско-промишлено изложение, открито презъ 1892 год. въ гр. Пловдивъ. То имаше за задача, чрезъ изложениятъ на него образци отъ селско-стопански и промишлени произведения, да покаже напредѣка, който младата българска държава, презъ 15 годишния периодъ на своето сѣществуване, е направила въ областта на земедѣлието, скотовѣдството, занаятитѣ и зародилата се индустрия, а свиканиятъ все по този поводъ първи земеделско-стопански съборъ да набележи мѣрките които неинитѣ управници трѣбва да взематъ за по-натѣшното стопанско развитие на България. Паралелно съ тѣзи две главни задачи уредницитѣ на изложбата сж гонили постигането и на трета, невидима на пръвъ погледъ цель: чрезъ допускане на чуждестраннитѣ държави да се демонстриратъ постиженията на тѣхната промишленостъ и възбуди интересъ и стремежъ у българския производител да усъвършенствува производството си. Организирано отлично, намѣрило широката материална и морална подкрепа отъ страна на българската държава и автономнитѣ институти въ тогавашното княжество, това изложение биде изнесено съ удивителни за времето си редъ и прегледностъ. Набелѣзанитѣ пъкъ препорѣжки отъ събора намѣриха постепенно приложение въ стопанскитѣ мѣроприятия на разнитѣ правителства. Земеделско-промишленото изложение въ Пловдивъ се явява като едно отъ най-важнитѣ и най-крупнитѣ по своята величина събитие въ стопанския животъ на България презъ първитѣ години отъ Освобождението ни, благотворнитѣ последици на което дълго време следъ него продължаваха да се чувствуватъ.

Като пръвъ опитъ за откриване на мостренъ панаиръ въ България ще трѣбва да се посочи инициативата на Горно-Орѣховската община презъ 1925 година за учредяването на такъвъ панаиръ въ сѣщия градъ. Споредъ издадения отъ общината проспектъ на панаира, този първи у насъ опитъ за постояненъ мостренъ панаиръ си е поставилъ главно поощрителни и показателни задачи за всичкитѣ ни стопански отрасли.

Поставилъ си горнитѣ твърде голѣми и широки само за една община, каквато е Горно Орѣховската, цѣли и задачи, този мостренъ панаиръ, който оставаше едновременно и съ скотовѣдния панаиръ въ сѣщия градъ, не можѣ да просѣществува дълго време при все че бѣше добре подкрепенъ материално и морално отъ българската държава. Той не можѣ да изпълни поставенитѣ му цѣли и задачи и да изиграе ролята на единъ отъ факторитѣ, които указватъ благотворно влияние за развитието на нашето земеделско стопанство и промишле-

ностъ. Причинитѣ за неговото пропадане ще трѣбва да се търсятъ преди всичко въ липсата на една добра вътрешна и здраво стегната организация, безъ каквато е немислимо съществуването на каквото и да било панаиръ. На второ мѣсто ще трѣбва да се посочи на неясната и непълна представа която управниците на сѣция сж имали за мостренитѣ панаири въобще и възможноститѣ за неговото закрепване и разширение, както и за изпълнение на поставенитѣ му задачи, видно отъ едновременното уреждане на мостренъ и скотовѣденъ панаиръ. Все къмъ причинитѣ за неговото пропадане ще трѣбва да се посочи на липсата на необходимитѣ обективни условия и технически предпоставки за неговото просъществуване. Открива се въ единъ малъкъ градъ съ извънредно много ограничени възможности за приютяване на голѣмъ брой посетители и изложители, който сжщевременно е слабъ промишленъ и търговски центъръ. Освенъ това самиятъ панаиръ се намира на около 6 к. м. отъ ж. п. гара, далеко е и отъ други първокласни шосета и пѣтища свързващи голѣми производителни центрове, поставяне мостритѣ повече въ открити панаирни помѣщения и др. технически неудобства.

Четири години по-късно се откри Варненската международна изложба,¹⁾ а близо 5 години следъ закриването на Г. Орѣховския мостренъ панаиръ, Пловдивската търг. индустр. камара презъ 1933 г., по поводъ освещаването на новата сграда на издържаното отъ нея промишлено училище въ гр. Пловдивъ, организира въ сжщата сграда 10 дневна промишлена изложба, която има небивалъ и изненадващъ самитѣ ѝ инициатори успѣхъ. Просторнитѣ салони на триетажното грамадно здание на училището се указаха тѣсно да побератъ близо 400-тѣхъ изложители и индустриалци, занаятчии и земеделски стопани. Непрекжната върволица отъ десетки хиляди посетители отъ близки и далечни на гр. Пловдивъ мѣста се трупаше отъ ранна сутринъ до късна вечеръ да видятъ онова що нашата благодатна земя и българина съ своитѣ здрави мишци и упоритъ трудъ, подпомогнатъ отъ техниката сж създали. Живиятъ интересъ, съ който тази изложба, следъ толкова такива въ царството поставени на комерчески начала, се посрещна отъ обществото, дойде да подсказже че единъ мостренъ панаиръ, добре обмисленъ и правилно проведенъ, въпрѣки несполучливия опитъ въ Г. Орѣховица, ще може да просъществува. И наистина презъ следната година се учредява първиятъ мостренъ панаиръ въ гр. Пловдивъ, който самъ се наложи на страната, а управляющитѣ срѣди съ специаленъ законъ отъ 14. I. 1935 г. го признаха и установиха като единственъ мостренъ панаиръ въ България. Добилъ и

¹⁾ Б. Р. За Варненската международна изложба следва друга статийка.

Върховното покровителство на Държавния Глава, този панаиръ има следната двояка задача:

1. Да покаже на посетителитѣ напредъка въ развитието на мѣстното производство и да излага стоки отъ чуждестраненъ произходъ;

2. Да постави производителитѣ и търговцитѣ отъ царството и чужбина въ непосредственъ допиръ, което ги улеснява при сключването на сдѣлки по изложенитѣ мостри.

Панаирътъ се открива ежегодно на втория день на Великъ-день и трае две седмици. Съ Наредбата—Законъ за тържищата и изложбитѣ отъ 28. IX. 1935 г. той е признатъ за юридическа личностъ и се управлява споредъ изготвенитѣ съгласно двата закона правилници, отнасящи се до вътрешната му уредба, управление, счетоводство и др.. Главното ръководство и надзоръ на мострения панаиръ принадлежи на върховенъ съветъ, въ състава на който влизагъ директоритѣ на стопанскитѣ Министерства, бюрото на Пловдивската т. и. камара и постоянното присѣствие на Пловдивската градска община, представители на стопанскитѣ съюзи, т. и. камари въ царството и др. а непосредственото ръководство дѣлата на панаира е повѣрено на специаленъ управителенъ съветъ, състоящъ се отъ бюрото на камарата и постоянното присѣствие на общината, подпомогната отъ необходимия брой комисии и административенъ персоналъ.

Въ продължение на 8-тѣхъ години отъ неговото съществуване на посетителитѣ се даде възможностъ да видятъ постиженията на нашето земедѣлие и промишлено производство. Въ тѣхъ се демонстрираха по единъ нагледенъ начинъ резултатитѣ на всичко онова, що българскиятъ упоритъ духъ, при щастливото съчетание на капиталъ, националенъ трудъ и техника, е могълъ да създаде въ продължение на половинъ вѣковенъ свободенъ животъ. Всички досегашни панаири сж били всѣки за себе си една блѣскава манифестация на нашето цѣлокупно родно производство на ясно указание за голѣмата творческа роля, която се пада на българския производителъ въ разнитѣ отрасли на стопанския животъ на страната ни. Както пробната промишлена изложба презъ 1933 г. така и останалитѣ мострени панаири, съ своитѣ изящно и съ вкусъ подредени витрини и художествени шандове, дойдоха да разсеятъ заблудитѣ относно възможноститѣ на постижения, не само на нашитѣ едри и дребни промишлени предприятия, но и на земедѣлскитѣ стопанства. Тѣ улесниха посетителитѣ да се опознаятъ съ родното ни производство, да извикатъ чувството на удивление къмъ него и да укрепятъ вѣрата му въ неговото бъдеще и пласментъ не само въ България, но и въ странство, безъ да рискуватъ отъ провала предъ чуждестранната конкуренция. Специално учреденитѣ отдѣли за земедѣлието и отраслитѣ му дадоха възможностъ и на най-некомпетен-

тния посетителъ по единъ нагледенъ начинъ да проследи системно както развитието на първичния продуктъ на земеделския трудъ, тъй и полученитъ полуфабрикати и готова стока, на които той се превръща, следъ като влѣзе въ ржцетъ на майстора занаятчия или фабриканта. Многобройнитъ диаграми, картограми, статистически таблици и др. илюстриращи разнитъ отрасли на скотовъдството и почти всичкитъ земеделски култури, начина на тѣхното образуване, болеститъ и неприятелитъ на нѣкои отъ тѣхъ, а сжщо така и издържанитъ въ художествено отношение щандове, на които бѣха изложени моистри отъ нашитъ надземни и подземни природни богатства, отдѣлнитъ павилиони за добитѣкъ и птици и пр. улесняваха посетителитъ въ едно кратко време да добиятъ пълна и цѣлостна представа за България като земеделска страна.

Твърде естествено е, че голѣмитъ успѣхи които панаира зарегистрира още отъ първитъ години на откриването си не останаха незабелѣзани отъ меродавнитъ стопански кржгове въ чужбина и нѣкои по-крупни чуждестранни фирми. Интересътъ, който той възбуди въ тѣхъ намѣри изразъ въ нееднократно изявенитъ имъ желанія и постжпки да се допусне въ него и участието на чуждестранната промишленостъ. Отзовавайки се благосклонно на тѣзи настойчиви искания, управата на панаира разрешава по принципъ благоприято въпроса. Презъ месецъ декемврий 1936 г. Пловдивскиятъ мостренъ панаиръ бива приетъ за членъ въ съюза въ международнитъ мострени панаири. Оформилъ по този начинъ своето положение съгласно статутитъ на международнитъ панаири, той допуска отъ 1937 г. насамъ, макаръ и само за нѣкои бранши, участието на чуждестранната промишленостъ въ него и отъ националенъ мостренъ панаиръ навлиза въ втората фаза на своето развитие — международенъ мостренъ панаиръ. Като такъвъ той се разраства повече и придобива още по-широка популярностъ всрѣдъ населението отъ царството и по-голѣма известностъ въ чужбина.

Следнитъ нѣколко цифрови данни идатъ да потвърдятъ не само казаното по-горе, но и да дадатъ представа за развитието и сегашното състояние на Пловдивскиятъ мостренъ панаиръ. Така, числото на изложителитъ презъ 1933 год. е било 400, а презъ 1940 г. то е петъ пжти повече. Броятъ на посетителитъ отъ 100,000 души презъ първата година се увеличава на двойно повече презъ сжщия периодъ време. Докато до 1937 г. изложителитъ сж били само отъ България, а посетителитъ чужденци сж били единици или нѣколко десетици, отъ тази година насетне едновременно съ българскитъ изложители взематъ участие въ отдѣлни павилиони чужденци отъ съседни намъ или по-далечни държави. Независимо отъ отдѣлнитъ изложители чужденци, въ панаира взематъ официално участие и нѣкои държави като Германия, Гърция, Румъния, Югославия, по-

рано Чехословакия, Франция, а презъ тази година и Съветска Русия и Япония. Числото на посетителитѣ чужденци нараства значително. Панаира се посещава не само единично, но и групово. До като презъ първитѣ години Пловдивскиятъ мостренъ панаиръ имаше повече демонстративенъ характеръ, като сѣ били отправяни запитвания само за ценитѣ и качеството на изложениитѣ мостри, и предмети, днесъ той е вече мѣсто и за сключване на сдѣлки, за приемане на поръчки само по изложениитѣ мостри, или за започването на разговори и преговори за доставки, оформяването и реализирането на които се извършва следъ закриването му. Стойността на сключенитѣ презъ 1940 г. сдѣлки, споредъ сведения отъ управата на панаира, възлизатъ къмъ 100 милиона лева. Сведенията за Пловдивския мостренъ панаиръ и представата за него не биха били пълни ако не се спомене, че докато презъ 1933 г. панаира се помѣщаваше само въ невопостроената сграда на промишленото училище, осемъ години по-късно (1940 г.) той разполага съ 5 собствени панаирни палати, вънъ отъ използванитѣ отъ него две триетажни сгради на Пловдивската т. и. камара. Независимо отъ това, използванъ е и двора на две отъ палатитѣ за изложба на земеделски сѣчива, уреди и машини. Общата изложбена площъ на панаира днесъ надвишава 40,000 кв. м.

Всички тѣзи данни за изложителитѣ, посетителитѣ, изложбена площъ и сключенитѣ сдѣлки, както и подчертания живъ интересъ къмъ панаира отъ страна на българитѣ и чужденцитѣ, сведочи, че условията за откриването на единъ мостренъ панаиръ въ България сѣ отдавна надрѣли и че Пловдивскиятъ мостренъ панаиръ е който наистина отговаря на въжделенията на българския народъ. Той сведочи сѣщо така, че съ него се запълва една празнота въ нашия стопански животъ, че той се е наложилъ вече въ съзнанието на българскитѣ граждани отъ градове и села, като една необходимостъ за страната ни и че най-после той се явява единъ отъ факторитѣ за развитието на народното ни стопанство. Не бива, обаче, да се отрича обстоятелството, че едновременно съ това сѣщиятъ се явява и като мѣрило за икономическото развитие и напредѣкъ на страната ни, както и за указателъ на насокитѣ въ развитието на стопанството ни, че той е източникъ на нови творчески инициативи и прояви на нашитѣ производители въ разнитѣ бранши на сѣщото. Нѣщо повече, той идва да ги импулсира къмъ благородно съревнование както по-между имъ, така и спрямо другитѣ изложители отъ чужбина. Всичко това безспорно ще даде своето отражение върху усъвършенствуването на производството ни.

По този именно начинъ Пловдивскиятъ мостренъ панаиръ се обособи и утвърди като международенъ мостренъ панаиръ.

По рангъ той се очертава като единъ отъ първитѣ мострени панаири въ балканскитѣ държави и се стреми да догони нѣкои отъ западно-европейскитѣ. Извоювалъ си челно мѣсто всрѣдъ панаиритѣ на Балкана и приближилъ се до западно-европейскитѣ, той ще изиграе своята благотворна роля за засилване на стокообмѣна между България и останалитѣ държави.

ВАРНА КАТО ВНОСНО-ИЗНОСНО ПРИСТАНИЩЕ ВЪ СИСТЕМАТА НА Б. Д. Ж.

Варна е едно отъ първостепеннитѣ пристанища на Черно море, презъ кждето минаватъ търговскитѣ пътища и на други Черноморски страни, главно Русия и Турция, затова зададената тема има мѣсто въ списанието на Института за изучаване правото и търговията на странитѣ отъ Черноморския басейнъ.

Това, което е необходимо да се знае, то е, че днешното положение на Варна не е така хубаво, както по-рано. За илюстрация могатъ да се приведатъ редица статистически данни, но за случая сж достатѣчни и нѣкои по-общи сведения. Презъ 1911/12 година на Варненското пристанище сж натоварени и разтоварени стоки надъ 270 хиляди тона, които се падатъ срѣдно на глава отъ населението по 6,600 кгр., а срѣдно за годинитѣ 1923/24 и 1937/38 сж натоварени и разтоварени около 265 хиляди тона, които се падатъ срѣдно по 3.500 кгр. на глава отъ населението. Това значи, че стопанскиятъ оборотъ, смѣтанъ на глава отъ население е намалѣлъ съ 50%. Вѣрно е, че загубата на Добруджа е най-важната причина за този упадѣкъ на Варна. Даннитѣ говорятъ, че докато презъ 1910/11 год. на Варненската житна борса, заедно съ общинското житно тържище, сж продадени крѣгло 205 хиляди тона зърнени храни, които се падатъ срѣдно по 5 тона на глава отъ населението, сега презъ последнитѣ години, сж продавани срѣдно годишно по 109 хиляди тона зърнени храни, които се падатъ само по тонъ и половина на глава отъ населението. Но върху положението на Варна се отразява и нашата обща държавна, социална и стопанска политика. Именно тенденцията за пълно концентриране на иашия стопански и културенъ животъ въ София е до известна степенъ причина за днешното положение на Варна. Въ София се формира Дирекцията „Храноизносъ“, която прибра всички житарски операции и колкото житарски фирми имаше въ Варна, изгубиха значението си. Така, напримѣръ презъ 1923/24 год. въ Варна сж работили 47 житарски фирми, сега сж останали 28, а комисионерскитѣ фирми сж намалѣли отъ 66 презъ 1928 год. на 33 днесъ. Сжщо така, въ София се създаде и Експортниятъ институтъ, сега нареченъ Дирекция за външната тър-

говия, която държи цѣлия износъ въ рѣцетъ си. Въ Народната банка въ София се оформи и девизната служба и по този начинъ въ Варна не остана нищо, което да представлява неговото съдържание. Ще се възрази, може би, че и другитѣ провинциални градове сж поставени въ сжщото състояние. Въ сжщность, обаче, всички други голѣми градове, съ голѣмъ брой работничество, получиха нѣкаква компенсация: за градъ Пловдивъ — тютюнътъ, за гр. Пазарджикъ — конопътъ, за гр. Кюстендилъ — овоцията и т. н. Че действително това положение на Варна не се дължи само на загубата на Добруджа, а е предизвикано и отъ централизацията на нашата държавна социална и стопанска политика, личи и отъ обстоятелството, че вносътъ презъ Варненското пристанище презъ 1913/14 год. е представлявалъ 20% отъ общия ни вносъ, а презъ Бургаското пристанище—22%. Сжщата пропорция се запазва и следъ загубата на Добруджа, значи следъ войната: въ 1919/20 год., преди да настѣпи споменатата концентрационна политика, вносътъ презъ Варненското пристанище се запазва на 24% отъ общия ни вносъ, а презъ Бургаското пристанище — 23.5%. И веднага следъ като се приложиха всички мѣрки, които улесниха концентрацията въ София, настѣпиха коренни промѣни: презъ 1934/38 год. вносътъ презъ Варна пада до 12.5% отъ общия ни вносъ, а презъ Бургасъ се повишава на 27%, понеже Бургасъ е по-близо до София.

Положението на гр. Варна се влоши въ сравнение съ положението главно на южно-българскитѣ градове още и поради обстоятелството, че за южна България се валоризира памука, валоризира се конопа, тютюна и др., така че за южно-българскитѣ градове се създаде единъ по-богатъ локаленъ хинтерландъ, когато за северна България се валоризираха само ценитѣ на зърненитѣ произведения и то не въ сжщата степенъ, а днесъ вѣроятно земедѣлецътъ-производителъ отъ северна България би получилъ по-голѣмъ доходъ безъ тази валоризация, защото ценитѣ на неговитѣ произведения биха били сравнително по-високи.

Въ реда на дотукъ изказанитѣ мисли, бихъ споменалъ и за множеството държавни стопански предприятия въ южна България, въ които държавата е пласирала маса обществени капитали и които, отъ своя страна, сжщо увеличаватъ мѣстното благосъстояние. Достатъчно е да споменемъ само стопанство „Вжча“, на което държавата даде 700—800 милиона лева обществени капитали. Въ южна България се урежда електрификация, водоснабдяване и пр. все съ обществени срѣдства. Освенъ това, въ северна България нѣма тази гжста мрежа отъ желѣзопѣтни линии, както въ южна, макаръ нѣкои ж. п. линии въ южна България да носятъ за държавната систематически загуби. Поради всичкитѣ тѣзи условия, консумативната

способност на населението от северна България е значително понижена, а то не може да не даде своето отражение и върху стопанското положение на Варна.

Така нашето стопанско концентрационно законодателство създаде едно до голяма степен изкуствено преимущество за много южнобългарски градове. Преди провеждането на тази концентрационна политика и въ северна и въ южна България имаше богати градове, локални центрове, благодарение на които работитъ вървѣха добре, но следъ това, когато се унищожиха тѣзи локални центрове и органитъ на нашия държавенъ животъ се прибраха въ София, спечелиха онѣзи градове, които иматъ географска близостъ до София. Именно това изкуствено създадено географско предимство следва да се компенсира чрезъ политиката на желѣзниците.

Нека да се спремъ на нѣколко по-конкретни данни отъ ж. п. трафикъ на Варна презъ последнитъ години, взети отъ статистическитъ годишници на нашитъ желѣзници за съответнитъ години. Така, на гара Варна сж пристигнали сточни вагони за 1937 г. 28.611.085 осни клм., за да спадне числото имъ презъ 1938 г. на 15.159.139 осни клм. — близо съ 50%. Въ Бургасъ сж пристигнали сточни вагони за 1937 г. 27.843.917 осни клм., за да спадне числото имъ за 1938 г. само съ крѣгло 7 хиляди осни клм. (20.456.000 осни клм.). Но едно по-важно обстоятелство, свързано съ тѣзи данни, е движението на стокитъ. Тѣзи вагони, които сж пристигнали въ Варна, сж разтоварили презъ 1937 год. 303.963 тона стоки, за да спаднатъ на 190.815 тона презъ 1938 год. Въ Бургасъ сж разтоварили презъ 1937 год. 214.284 тона стоки, и почти сжщото число се задържа и за 1938 год — 200.034 тона. Сжщитъ вагони, които сж дошли въ тия две гари, сж натоварили: отъ Варна — за 1937 г. 37.044 тона, за 1938 г. — 40.074 тона, а отъ Бургасъ — презъ 1937 г. 220.470 тона и за 1938 год. — 203.688 тона. Това значи, че вагонитъ отъ Варна се връщатъ празни. Още по-нагледна става картината, като се събератъ даннитъ за тия две години поотдѣлно за двата града. Получава се: разтоварени стоки въ Варна презъ тия две години 494.778 тона и въ Бургасъ 414.318 тона. За сжщото време сж натоварени отъ Варна едва 77.118 тона, а отъ Бургасъ — 424.158 тона. Съ други думи, само 15 процента отъ пристигналитъ въ Варна вагони, гледано споредъ количеството на пристигналитъ стоки, сж отправени за вътрешността натоварени съ стока, когато отъ Бургасъ сж отправени за вътрешността 102% отъ пристигналитъ вагони. Това ще рече, че почти всички отъ пристигналитъ въ Варна вагони се връщатъ обратно празни, а за смѣтка на това, въ Бургасъ трѣбва да се изпращатъ празни вагони, за да взематъ дветъ на сто стоки повече отъ пристигналитъ. При това, трѣбва да имаме предвидъ, че отъ

Бургасъ за Пловдивъ и за София има усиленъ камионаженъ превозъ. Безъ този камионажъ би следвало за Бургасъ да се изпращатъ още отъ вагонитѣ, които се връщатъ отъ Варна праздни. Не би ли могло да бжде тъй наредено, че чрезъ едно по-правилно разпредѣление на вноса и износа да се отстрани това нераціонално явление за Б. Д. Ж., а именно ж. п. линия Варна — Г. Орѣховица — София да се претѣлква отъ праздни вагони, които пакъ праздни да бждатъ изпращани въ Бургасъ?

Казва се отъ нѣкои лица, че тѣзи праздни вагони, които се връщатъ отъ Варна, не представлявали никаква загуба за Дирекцията на желѣзницитѣ, макаръ тѣзи вагони да сж за 1938 год. 9162 на брой и презъ 1939 год. 8675, защото отивали въ близкитѣ до Варна станции, за да товарятъ зърнени храни. Но сведенията, които могатъ да се провѣрятъ, сж съвсемъ други. Безспорно, едни вагони отиватъ до по-близкитѣ на Варна ж. п. станции и разстоянието, което изминаватъ до тѣхъ, не представлява голѣма загуба, но една трета отъ тѣзи вагони отиватъ до Горна орѣховица, а една друга голѣма частъ отива и по-нататѣкъ.

Като се иматъ предвидъ тѣзи нѣща, оправдано е поставянето на въпроса за изравняването на навлата Варна—София и Бургасъ—София, за да се предизвика едно по-правилно разпредѣление на товаренитѣ и празднитѣ вагони. Разбира се, никой нѣма нищо противъ Бургасъ, нито противъ Пловдивъ, нито противъ който и да било градъ, който географията е поставила по-близу до изключителния ни консумативенъ центъръ, какъвто е София, но трѣбва да се знае, че желѣзопѣжнитѣ тарифи и желѣзопѣжната политика не се водятъ по географскитѣ условия, а напротивъ отъ ж. п. политика се иска да се бори противъ географскитѣ условия и да ги превъзмогва. Вмѣсто да се върви подиръ географскитѣ условия, трѣбва да се върви противъ тѣхъ, за да бждатъ победени всички географски препятствия за възстановяването на стопанската цѣлостъ на единъ народъ.

Въ всѣки случай, изглежда че желѣзницитѣ се ржководятъ отъ една видимо по-проста търговска смѣтка. За тѣхъ има една разлика отъ 110 тарифни километра въ разстоянията Варна—София и Бургасъ—София и тя не можела да бжде превъзможната чрезъ понижаване на варненскитѣ навла до нивото на бургаскитѣ, защото тогава желѣзницитѣ ще понесѣли една безспорна загуба. Не ще и дума, че тази евентуална брутна загуба за желѣзницитѣ при елиминирането на тѣзи 110 тарифни километри, би се намалила, ако се вземе предвидъ, че тогава ще се избѣгне загубата отъ разтакането на празднитѣ вагони, а сжщо и ако не се забравя социалното значение на желѣзницитѣ, въ който случай тъкмо тѣ не бива всѣкога да поставятъ въпроситѣ върху плоскостъта на търговската смѣтка. Както и да е, казва се, че съ елиминирането на 110 тарифни клм. Б.

д. ж. ще претърпятъ загуби. За да се узнаятъ тѣзи загуби, може да се разтвори Годишника на желѣзниците за 1938 год. издаденъ въ началото на настоящата година и на страница 141 ще се намѣрятъ данни за експлоатационнитѣ разноски за единъ влаковъ километъръ, които сж 83.45 лв. Споредъ наклонa и радиуса на ж. п. линии, минималниятъ товаръ на единъ влакъ по посока къмъ Каспичанъ—Горна Орѣховица и пр. е 300 тона, а максималниятъ—до 700 тона и то пакъ въ зависимостъ отъ състоянието на машината, времето и пр. Срѣдниятъ товаръ се движи около 500 тона на влакъ. За предпазливостъ при нашитѣ разсждения ще пресмѣтаме при още по-малкъ срѣденъ товаръ, именно 400 тона. За 110 клм. единъ тонъ ще струва на Дирекцията на желѣзницитѣ 21.44 лв. за 1937 год. и 22.95 лв. за 1938 г. Ако се пустне единъ влакъ не отъ 400, а отъ 450 тона, сжитѣ експлоатационни разноски ще се намалятъ съответно за 1937 год. — на 19.09 лв. и за 1938 г. — на 20.39 лв. на тонъ. Ако се пустне 500-тоненъ влакъ, тѣзи разноски ще бждатъ на тонъ за 110 клм.—презъ 1937 г. — 17.15 лв. и презъ 1938 г. — 18.36 лв. Следователно, ако дирекцията на желѣзницитѣ опрости тѣзи 110 тарифни километри въ полза на Варна, за пренесени 100 хиляди тона стоки ще губи крѣгло 2.000.000 лв., а за пренесени 50.000 т. загубата би била крѣгло 1.000.000 лв. Тази загуба следва да бжде намалена съ загубата, която Б. Д. Ж. сега понасятъ за превозването на празнитѣ вагони. А що се отнася до загубата, която ще се получи отъ изравняването на транзитнитѣ навла, тази загуба ще бжде, при единъ 500-тоненъ транзитъ 950.000 лв. Ето, такива значително малки загуби предъ другитѣ социални и стопански облаги би понесла Дирекцията на желѣзницитѣ, ако се лиши отъ тѣзи 110 тарифни километра.

Но въпросътъ би могълъ да бжде поставенъ и другояче: по-неже всички ж. п. администрации днесъ прибѣгватъ обикновенно къмъ увеличение на навлата и ако въ този случай нашата дирекция на желѣзницитѣ се страхува отъ една загуба при намалението на навлата, за да я избѣгне, може да увеличи навлата Бургасъ—София до нивото му Варна—София. Изтъква се отъ нѣкои хора опасението, че едно такова повишение на навлата щѣло да причини повишение въ ценитѣ на стокитѣ на Пловдивския и Софийския пазаръ. Разбира се, че това отражение би било съвсемъ слабо, но въ всѣки случай щомъ София взема толкова много за смѣтка на провинцията, би могла да понесе нѣщо и за смѣтка на провинцията.

Р.

Годишенъ абонаментъ 100 лв. за 5 книжки.

Печатница „Войниковъ“ — Варна. — Тел. 26-82
